

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE AYRILIKÇI
FAALİYETLERDE KİLİSENİN ROLÜ VE HRİSOSTOMOS-
HRİSANTOS GİRİŞİMLERİNE KESİTSEL BİR BAKIŞ**

Ulvi KESER*

ÖZET

1919–1922 süreci Anadolu’da Milli Mücadele’nin yaşandığı bir dönemdir. 30 Ekim 1918 sonrasında İngiltere, Fransa, İtalya arasında paylaşılmaya başlanılan Anadolu topraklarında 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayan Yunan işgaliyle birlikte işgal, isyan ve mücadele iç içe girer. Bu dönemde silahlı mücadele yanında özellikle Yunan kilisesinin etkili rolü de kendisini göstermeye başlar. Megali İdea düşüncesi doğrultusunda Büyük Yunanistan kurma hayali bir kere daha canlanır ve Anadolu’nun iki farklı noktasında olmak üzere Metropolit Hrisostomos İzmir ve Batı Anadolu’da, Metropolit Hrisantos ise Trabzon ve Karadeniz bölgesinde işgal ve kıyım hareketlerine öncülük eder, halkı kışkırtır ve Megali İdea rüyasının gerçekleşmesi için var gücüyle çalışır. Bu çalışma her iki metropolitin İzmir ve Trabzon bölgelerindeki faaliyetlerini ve amaç birliği çerçevesinde yaptıkları çabaları ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hrisantos, Hrisostomos, Megali İdea, İzmir, Trabzon, Pontus.

---

* Doç. Dr., Atılım Üniversitesi Ankara, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ulvi.keser@gmail.com.

**A PROFILE GLANCE AT HRISOSTOMOS AND
HRISANTOS' INITIATIVES AND THE ROLE OF THE
CHURCH IN REBELLIOUS ACTIVITIES DURING
NATIONAL STRUGGLE**

ABSTRACT

National Struggle has broken out in Anatolia in 1919–1922 period. Subsequent to 30th October 1918, the revolt, and the struggle are interwoven with the Greek invasion in 15th May 1919, and with British, French, Greek, and Italian military forces. In addition to the armed struggle, what is mostly and clearly observed is that Greek Church has had an important influence. Towards Megali Idea dreams, the daydreams of establishing the Great Greece/Hellenic Empire once more comes to the surface, and two men of the Greek Church lead the armed people in Anatolia, named Hrisostomos in İzmir and Western Anatolia, and Hrisantos in Trabzon and in the Black Sea regions, provoking the people with all their might and main so as to realize Megali Idea. This study is prepared to focus on the activities and the actions of both men mentioned above.

Key Words: Hrisantos, Hrisostomos, Megali İdea, İzmir, Trabzon, Pontus.

Giriş

15 Mayıs 1919 tarihinde, özellikle İngiltere'nin muazzam desteğini alan ve “ölüm Anadolu'ya yol alırken önünde İngiliz bayrağı varken”¹ ve biraz da İtalya'ya karşı son derece hızlı gerçekleştirilen bir anlaşmayla Anadolu'nun batısını işgal eden ve İzmir'e asker çıkartan Yunanistan daha ilk andan itibaren bölgede yaşayan Türk insanı için korkulu rüya olmaya başlar. İzmir'de karaya ayak basan Yunan askerlerinin taşkın hareketleri yanında o güne kadar bölgede huzur içerisinde ve sorunsuz yaşayan Yunanlılar ve Rumların sevinç gösterileri de bir süre sonra önlenemez bir histeri hâline gelir. Özellikle Megali İdea düşüncesi çerçevesinde Etniki Etery'a'nın nihai hedefi ise İstanbul'dan başlayarak Batı Anadolu bölgesi ve Ege Denizi de dahil

---

¹ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yay., Ankara, Haziran 1974, s. 93.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

olacak şekilde Anadolu coğrafyasını Büyük Yunanistan İmparatorluğu'na dahil etmektedir². Patrikhane özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında nasıl bir strateji yürüteceğini böylece ortaya koyarken bu plana uygun olarak işbaşında olanlar ise Anadolu'nun Ege ve Karadeniz bölgelerinde görev yapan metropolitler ve kilise yetkilileridir. Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasının ardından Osmanlı devletinin karşı koyacak fizikî gücünün kalmadığı ve askerî güç olarak da tehlike oluşturmayacağından hareketle Patrikhane de harekete geçer ve Fener Rum Patrikhanesi'nde bulunan özellikle Yunanistan taraftarı olanların kışkırtma ve planları sonrasında Mondros şartlarına uygun yeni bir hiyerarşik düzenlemenin içine gidilmesine karar verilir. Bu noktada doğal olarak nispeten daha itidalli, uysal, aklıselim ve ağırbaşlı davranması beklenen Rum din adamları da yangına körükle giden bir görüntü sergilerler³. Bu bağlamda en tipik gösterge ise Fener Patriği olarak görev yapan V. Yermanos (Germanos Kavakopulos)'un saldırgan, huysuz ve hırçın bir tutum sergilemediği için kendi camiasında çok fazla sevilmemesi ve destek görmemesidir. Patrik Yermanos kendi camiası ve fanatik Yunanlılar tarafından o kadar büyük baskı altına alınır ki Mondros Mütarekesi'nin ardından görevinden ayrılmak zorunda kalır ve yerine Kasım 1919 tarihinde

² İstanbul Haydarpaşa İstasyonu'nda o günlerde Kızıltoprak'a gitmek üzere bilet gişesine yaklaşan genç bir Türk subayı o sırada orada bulunan bir Rum ile biletçi arasında geçen bir konuşmaya da kulak misafiri olur. Bilet almak isteyen Rum müşteriye nereye gideceğini soran biletçi "Ankara'ya" cevabını alınca "Oraya hep gideceğiz, fakat şimdilik sen nereye bilet almak istiyorsun?" diye sorar. Bu durum karşısında son derece şaşırarak genç Türk subayı yaşadığı şehirdeki iki Rum arasında geçen bu konuşmayı tanıdıklarına aktardıktan sonra "Ben şimdi cepheye gidiyorum. Fakat Ankara'dan trene binerken birisi bana 'Nereye gidiyorsun?' dese vereceğim cevap açıktır. 'İzmir'e.' Bu olayı Açığsöz gazetesindeki köşesinde nakleden İsmail Habip Sevük yazısını "Hayır Ankara'ya değil, küstah ruhlu Rum, Ankara'ya değil, ölüme ve ademe gidiyor, çünkü bir Ankara şehir değildir. Ankara kükreten bir azmin timsali, coşan bir tarihin remzi, feveran eden bir hak ve hürriyetin ulvî bir mefhumu oldu. Ankara Sakarya'nın şarkında, Haymana'nın üstünde, bilmem nerenin garbında bir belde değildir. Ankara bir payitaht ise, o payitaht bu milletin ruhunda ve bu ruhun azminde yaşıyor, bir ruh ki yedi asırlık bir tarihin ayağa kalkmasıdır ve bir azim ki düşmanı tamamıyla yakmadan sönmeyen ilahî bir alevdir; işte Anadolu'nun payitahtı o alevin ruhunda ve o ruhun alevinde gizli, o ruhu alevlendiren kuvvet ve o alevi kuvvetlendiren ruh, işte bizim payitahtımız orası, düşman bu payitahtı zaptedebilecek mi?" der. Açığsöz, 28 Ağustos 1921.

³ Örneğin İznik Başpiskoposu Vassilios kışkırtıcı tutumuna "Geride bir tek Türk ferdi kalmamak üzere Türklerin tamamıyla yok olmasını ne kadar isterdim." diyerek katılır. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1971, s. 41.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Locum Tenens, yani Patrik Vekili olarak Bursa Metropoliti olan Doretheos getirilir⁴.

Patrik Yermanos o kadar yoğun bir baskı ve yıldırma hareketinin içine sokulur ki bir an evvel istifa etmesini sağlayabilmek için patriğin Kanburoğlu isimli bir Rum'a ait pul koleksiyonunu çaldığı dahi iddia edilir. Fener Rum Patrikhanesi böyle bir anlayış içerisinde Anadolu'da işgal kuvvetleriyle yakın işbirliği içerisinde çalışmaya başlarken Yunanistan askerî ataşesi de işgal kuvvetleriyle Patrikhane arasında bir nevi irtibat subayı olarak görev yapmaktadır. Patrikhane bir yandan tamamen başına buyruk bir tutum içerisinde kaygısız ve sorumsuz bir çabanın içine girerken Yunanistan hükümeti de Patrikhane için askerî temsilci olarak Albay Kanamakis'i, siyasi temsilci olarak da Patrikhane ile Rum örgütlerini bir araya getirmeyi başaran Kanelupolos'u İstanbul'a gönderir⁵. Patrik Vekili Dorotheos ayrıca 9 Mart 1919 tarihli beyannamesinde de Patrikhane'nin Osmanlı hükümeti ile her türlü münasebetinin sona erdiğini bildirerek Rumları da tebaa görevlerinden affetmiştir⁶. Bütün bu tahrik ortamının başında ise İzmir'de görev yapan Başpiskopos Hrisostomos vardır. Taşkın hareketlerin fitilini ateşleyen Hrisostomos'a paralel olarak neredeyse aynı davranışları sergileyen bir başka din adamı ise İzmir'den çok uzakta ve Trabzon'da bulunmaktadır. Trabzon'daki Rum din görevlisi Metropolit Hrisantos'un davranışları ve özellikle Türk insanına karşı yaklaşımı Hrisostomos'un davranışından pek de farklı değildir. Bir yandan Yunanistan'ın 1800'lü yıllardan beri bitmek tükenmek bilmeyen Megali İdea düşünceleri ve başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu, Ege Denizi ve İstanbul'u da içine alan Türk bölgesinin Büyük Yunanistan'a ilhak edilmesi düşüncesi, diğer yanda özellikle 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından ortaya çıkan

⁴ Doretheos, Rum menfaatlerini savunmak üzere gittiği Paris'ten Atina, Pire üzerinden İstanbul'a dönerken Atina'da yaptığı konuşmada "Patrikhane yalnız emellerini muhafaza ile yetinmedi, fakat milletle birleşerek bu hedefe varılması için el altından tahrik etti ve her zaman Türk'ten ilk darbeyi o yedi. Kuduran Türkler ilk darbelerini hep Patrikhane'ye indirdiler. Rum milletinin bağırsaklarını söktüler. Cellatların darbeleri altında can vermiş din adamlarımızı şehit olarak gösteriyorum. Fakat şimdi muzaffer İtilaf orduları ile Yunanlılar bu eski dünyayı yıkıyorlar." der. S. Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt I, Ankara, 1977, s. 85. Ayrıca bkz. Bülent Atalay, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)**, İstanbul, 2001, s.97-98.

⁵ Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, İstanbul, 1988, s. 120.

⁶ İlginç olan nokta ise neredeyse bütün hayatı Türkler aleyhine faaliyetlerin içerisinde geçen, özellikle Patrik vekili olduktan sonra bu çalışmalarını hız kazanan ve İngiltere'nin başkenti Londra'da hayatını kaybeden Dorotheos'un naaşının daha sonra İngilizlere ait Centaur savaş gemisiyle İstanbul'a getirilmesi ve 11 Nisan 1921 günü burada gömülmüş olmasıdır. Gotthard Jaeschke, **age.**, s. 51-52.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kargaşa ortamında Karadeniz bölgesinde Trabzon merkezli olarak bir Rum Pontus devleti kurma hayalleri Anadolu coğrafyasının iki farklı noktasında aynı gayeye hizmet eder bir görüntü çizer. Bu araştırma özellikle Rum ve Yunan kiliseleri ile din adamlarının ve özellikle de Hrisostomos ve Hrisantos'un yaşadıkları ve ekmeğini yedikleri Anadolu topraklarında giriştikleri ve yaptıkları asıl görevle hiçbir şekilde bağdaşmayan davranışlarını ve çabalarını irdelemek amacıyla kaleme alınmıştır.

Mondros Mütarekesi Sonrasında Anadolu'da Genel Görünüm

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Yunanistan Başbakanı Venizelos da İstanbul'da bulunan güçlerini derhâl harekete geçirir⁷. Ardından girişilen ikinci bir çabayla Rum Matbuat Cemiyeti, İzci Teşkilatı, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Muhacirin Cemiyeti, Cemiyet-i Ticariye, Asya-yı Suğra Cemiyeti, Cemiyet-i Edebiyye ve Pontus Cemiyeti yeniden bir düzenleme içerisine girerler. Bütün bu faaliyetlerin ekonomik destekçisi ise Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti ile Atina Bankası ve Selanik Bankası olur. Patrikhane ise bir yandan siyasî faaliyetlerin içerisine girerken öte yandan Rum ve Yunan çetelerine her türlü desteği vermekte, yapılacak her türlü gösteriyi organize etmekte, ayrıca propaganda faaliyetleriyle Rum-Yunan emellerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Örneğin bu dönemde Fransızca ve Yunanca olarak bastırılmış olan Kara Kitap Türklere karşı tam bir propaganda aracı olarak kullanılmış ve bu kitapta Türklerin yaptığı ileri sürülen sözde zulüm ve haksızlıklara ait belgelere de yer verilmiştir. Ayrıca Patrikhane'nin resmî gazetesi olan Eklisiyastiki Alitia da yaptığı yayınlarda son derece cüretkâr ifadelerle yer vererek bir milletin artık sadece eşitlik vaatleriyle kandırılmasının söz konusu olamayacağını, bu devirlerin çoktan geçtiğini, Osmanlı devletinin her an yıkılmak üzere olduğunu ve bu durumda olan bir devletin sadece vaatlerde bulunarak ayakta kalmasının mümkün olamayacağını ve bu toprakların baba mirası olarak Rumların olduğunu belirtir⁸. Özellikle Yunanistan'ın Büyük Yunanistan İmparatorluğu'nu kurma hayali peşinde koşması nedeniyle Patrikhane'nin faaliyetleri bu ülke için son

⁷ İstanbul'da Venizelos'un ve Megali İdea'nın hizmetinde olan Patrikhane, Zoğrafyun ve Zapyon Rum Lisesi, Beyoğlu'nda bulunan Edebi Sicoπος Kulübü, aynı şekilde şehrin farklı yerlerinde bulunan kulüpler, adalarda bulunan okullar, yetim ve öksüz evleriyle hastaneler, ayrıca Rumca yayımlanan gazeteler bu dönemde hummalı bir faaliyet içerisindedirler.

⁸ Yavuz Ercan, **Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü**, Üçüncü Askerî Tarih semineri, Ankara, 1986, s. 204–205. Ayrıca bkz. Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt I, İstanbul, 1991, s.88.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

derece önemli girişimler olarak ortaya çıkar. Mondros Mütarekesi'nin 7. ve 24. maddelerini son derece basit gerekçelerle koz olarak kullanan işgal güçleri ise bir yandan Vilayet-i Sitte denilen bölgedeki Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas şehirlerini Ermenilere vermenin planlarını yaparken, öte yandan asayiş konusunda sorunlar yaşandığı gerekçesiyle keyfi olarak Anadolu'yu işgale başlarlar. Tam bu aşamada Mavri Mira teşkilatının da başkanı konumunda olan Patrik Vekili Doretheos⁹ da yaşanan kargaşa ortamından istifade ederek Rum çoğunluğunun bulunduğu şehirlerle Londra ve Paris gibi şehirlerde şubeler açan ve siyasî faaliyetlerini yurtdışına da taşıyan Millî Komite'yi ve ardından da Patrikhane Merkez-i Millî Komitesi'nin kurulmasını sağlar¹⁰. Bu göreve getirilmesinin hemen ardından Anadolu'daki metropolitleri İstanbul'da toplantıya çağırarak Patrik Vekili böylece Patrikhane'yi de sözde ihtilalin gizli karargâhı haline getirir. Rum okullarında devletin resmî dili olan Türkçenin kullanılmaması yönünde talimat veren Doretheos ayrıca işgal güçlerine ait savaş gemilerinin İstanbul limanına demir atmalarının ardından kutlama yapabilmek amacıyla Rum okullarının üç gün süreyle tatil edilmeleri yönünde de talimat verir¹¹. Hrisostomos'un İzmir'de, Hrisantos'un Trabzon'da yaptığı üzere Dorotheos da Türklere karşı girişilen silahlı eylemlerde kullanılan veya kullanılacak olan silah ve cephaneyi İstanbul'da başta Zografyon Lisesi ve Zapyon Lisesi, Rum yetimhaneleri ve hastaneleriyle adalardaki ve Anadolu'nun farklı noktalarındaki okullar ve Rum kulüplerinde saklar ve buraları birer silah deposu hâline getirir.

9 Mart 1919 tarihinde yaptığı bir açıklamayla Doretheos ayrıca Rumların Osmanlı devleti için herhangi bir vatandaşlık yükümlülüğü bulunmadığını belirtirken hemen iki ay sonra 9 Mayıs 1919 günü de “...Osmanlı tebaa'sı olan Rumların Osmanlı devletine karşı hiçbir bağları veya vecibeleri kalmamıştır. Osmanlı devletinin Patrikhane'ye ve cemaate tanıdığı imtiyazlara da ihtiyacı kalmamıştır...”¹² açıklamasında bulunur. Bütün Rum okulları ve kiliselere gönderilen tamimlerle de Rum çete faaliyetleri organize

⁹ Patrik Vekili Dorotheos daha seçilir seçilmez 10 Kasım 1918 günü Tavra'da bulunan Ayadimitri Kilisesi'nde yaptığı bir konuşmada “...İrkımın henüz kurtarılmamış sevgili evlatları! Her şeyin tamam olduğunu, gül ve defneyaprakları üzerinde rahat ve huzura kavuştuğumuzu zannetmeyiniz. Henüz hiçbir şey tamam değil. Son ve kesin söz söylenmemiştir. Çok dikkatli davranınız. Kurnaz ve sabırlı olunuz.” diyerek Yunanlıları Türklere karşı kıskırtıcı ve tahrikkâr bir tutum içerisine girer. Bülent Atalay, *age*, s. 99.

¹⁰ M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı*, Ankara, 1988, s. 76.

¹¹ Mehmet Ali Ayni, *Milliyetçilik*, İstanbul, 1943, s. 310-311.

¹² Hakan Aklan, *Fener Rum Patrikhanesi*, Ankara, 1999, s. 52.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

edilir, ülkede karışıklıklar çıkarmak, propaganda faaliyetlerinde bulunmak ve kamuoyu oluşturmak, ayrıca çeteler oluşturmak, asayiş ve güvenlik alanında ortalığı karıştırmak amacıyla teşkil edilen Mavri Mira örgütü de bizzat Patrik Vekili tarafından idare edilir. Patrikhane'nin kışkırtıcı tutumuna paralel olarak metropolitler de aynı şekilde Rumları kışkırtmaya yönelik davranışlar sergiler, bütün ev ve iş yerlerine Yunan bayrakları asılması, Osmanlı idaresine karşı çıkılması ve kanunlara uyulmaması ve nihayet 500 yıldır esaret altında yaşadıklarını iddia ettikleri Rumlara da tam istiklâl verilmesi konusunda talimatlar verirler ve Yunanistan'la birleşme konusunda Paris Barış Konferansı'na da başvururlar. Örneğin 31 Mayıs 1919 tarihinde Bekir Sami Bey tarafından ordu komutanlarına ve Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta bu konuya değinilerek "...*Rum ahalisi ve metropolitleri millî heyecanı söndürmek hususunda yekdiğerleriyle müsabaka etmektedirler.*"¹³ şeklinde bir uyarı da bulunmaktadır. Patrikhane'nin yasal süre olan kırk gün içinde asaleten bir Patrik tayin etmesi gerekirken Patrikhane içinde bulunan fevkalade şartlar nedeniyle seçimin yapılmaması gerektiğini ileri sürer. Daha sonra ortaya atılan iddia ise Osmanlı'dan ayrılan metropolithanelerin de yeni Patrik seçimi için oy kullanabilmesi yönündedir. Patrikhane istediği gibi birini o makama vekaleten de olsa getirdiğinden Osmanlı hükümetini böylelikle oyaladıkça oyalayarak ve seçimi erteler.

Öte yandan Dorotheos'un 19 Mart 1921 tarihinde Londra'da hayatını kaybetmesinin¹⁴ ardından Patrik Vekili olarak Kayseri Metropoliti Nikola görevlendirilir. 6 Aralık 1921 tarihine gelindiğinde Patrik görevi için daimi atama yapılır ve eski Atina Başpiskoposu Meletios Metaksakis, V. Meletios ünvanıyla yeni Patrik seçilir¹⁵. Bu tarihten sonra yeni Patrik V. Meletios'un tutumu da eskisini aratmayacak ölçüde sert ve kışkırtıcıdır¹⁶;

¹³ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, Tifset Yay., İzmir, 1955, s. 174.

¹⁴ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Cilt III, Ankara, 1995, s. 455.

¹⁵ Elçin Macar, **Fener Patrikhanesi**, Ankara, 1996, s. 47.

¹⁶ Esasında bu dönem Hrisostomos ile kendisine bağlı metropolitlerin Yunan hükümetiyle ilişkilerinin bir anda gerginleştiği bir dönemdir. Patrik seçimi döneminde Meletios'u destekleyen ve Venizelos'la aynı paralelde hareket eden Hrisostomos, Venizelos'un yerine iktidara gelen Kral yanlılarının tepkisiyle karşılaşır ve Meletios dışında bir başka metropolitin Patrik seçilmesi için gayret gösterilir. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla Edirne'de düzenlenecek olan metropolitler toplantısına Hrisostomos da davet edilir. Ayrıca İzmir'deki Yunanistan temsilcisi Steryadis, Metropolit Hrisostomos ve Çeşme Metropoliti Kallinikos da Selanik'e gelmeye ve uzlaşma arayışına davet edilir. Sakarya Muharebesi sürecinde Batı Anadolu bölgesi ve İzmir'de işlerin hiç de planlandığı gibi gitmediğini gören Hrisostomos ise bu daveti reddeder ve Girit'e sürgün gitmeye hazır olduğunu belirtir. Patrikhane'den seçimlerin yapılmasını ertelemesini de talep eden Hrisostomos bu teklifinin reddedilmesi üzerine Patrikhane ile ipleri daha fazla germemek ve köprüleri yakmamak amacıyla daha

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

“Rum Patriği Meletios, amal-ı Yunaniye’ye hadim olarak kiliseler derununda ve Tativla’da ka’in Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti şubesinde suret-i aleniyyede irad ettiği va’az ve nutuklardan cür’etyab olan Rumların birtakım taşkınlıklara tesaddi eylemekte ve Yunan Konsolotosu’nun üçüncü katındaki da’ire-i mahsusada gönüllü kayd etmekte oldukları, yine Patrikhane ve Yunan Komiserliği’nin nezareti ve General Yuvano’nun idaresi altında İstanbul’da teşkilat-ı askeriye yapılmakta ve on iki bin kişi kayd olunduğuna ve bunların Çorlu’da teslih ve teçhiz eyleyecekleri bildirilmektedir.”

İzmir’in İşgali ve Yunan Taşkınlıkları

Daha Yunan işgali başlamadan çok önce kilisenin talimatı ve yönlendirmeleriyle kurulan ve Yunan işgali sırasında Yunan ordusuna 35.000 kişilik bir askerî güçle katılan Küçük Asya Savunma Örgütü (Mikrasiatiki Amina)¹⁷, ayrıca Yunan Kızılhaç Teşkilatı ve Rum İzci Teşkilatı, İstanbul merkezli Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu ve Kordus Cemiyeti gibi örgütler Yunanistan’ın Megali İdea planına ve Yunanistan’ın bu hayalini gerçekleştirmek maksadına uygun olarak Anadolu’da zemin ve altyapı oluşturmaya başlarlar. 6 Kasım 1918 tarihinde M.29 numaralı İngiliz monitör gemisi Kramer Palas’la Pasaport iskelesi arasında demir attığında gemiden inen İngiliz Binbaşı Dixon’ı coşkuyla karşılayanlar arasında Ortodoks papazlar ve diğer kilise görevlileri de bulunmaktadır ve bu kişiler karaya çıkan askerlere tuz ve ekmek sunarlar. Ardından Stefanopulos adında bir Rum doktorun kışkırtmalarıyla binlerce Rum da ellerinde Yunan bayraklarıyla İstanbul’daki Patrikhane’nin İzmir’deki uzantısı olan Aya Fotini (Saint Photini) Kilisesi’ne gelirler ve Metropolithane olarak da hizmet veren binaya Yunan bayrağı çekerler¹⁸. Bu bina her ne kadar

önce katılmayacağını belirttiği Edirne toplantısına gideceğini açıklar. Hariciye Nazırı tarafından 3 Ağustos 1922 tarihinde Sadaret Makamına gönderilen yazı. BOA. DH. İ. UM. E-63/49.

¹⁷ Engin Berber, “Batı Anadolu Rumlarının Son Fedakârlığı ya da 9 Eylül 1922’yi Önleyemeyen Bir Askerî Yapılanma; Küçük Asya Savunma Örgütü”, İşgalden Kurtuluşta İzmir, Cumhuriyet Gazetesi Özel Eki, 9 Eylül 2007, s. 64.

¹⁸ Metropolithaneye özellikle 15 Mayıs 1919 sonrasında Yunan bayrağı çekilmesinin ardından Hrisostomos aynı şekilde İzmir’e gelen Yunan Kralına da Ankara’nın Yunan askerleri tarafından işgal edilmesinin ardından Ankara Kalesi’ne çekilmek üzere Efes’te yapılan bir dinî törenle 12 Haziran 1921 günü Bizans İmparatorluğu bayrağı takdim etmiştir; ancak Hrisostomos’un ve kralın bu beklentileri hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Öte yandan Hrisostomos’un bayrak dikme girişimleri bununla da sınırlı değildir. İzmir bölgesini Yunan toprağı olarak gören, Ankara’nın çok yakın zamanda düşeceği ve Millî Mücadele’nin kendileri lehine sonuçlanacağı hayalindeki Hrisostomos’un bir başka rüyası da Ayasofya’yı tekrar kilise hâline getirmektir. Bu amaçla özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında faaliyetler gizliden gizliye ve iyice hızlanırken kilisenin ve Patrikhane’nin bu konudaki çabalarına işgal güçleri de çok büyük destek verirler. Hazırlanan 2.5 metre

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

kilise olarak görülse de esasında bölgenin işgalinden sonra Türklerin hayatına kastedecek olan silah ve cephanenin muhafaza edildiği bir depodan başka bir şey değildir¹⁹. Hrisostomos'un Rum çetecileri ve Yunan ordusu için her ayın sonrasında yardım topladığı yer de bu kilisedir ve Hrisostomos tarafından Rumlardan o kadar çok ve sıklıkla para toplanmaktadır ki Hrisostomos bunları mantıklı izah etmekte zorlandıkça paranın kilisenin masrafları için kullanılmakta olduğunu belirterek geçiştirmektedir. Özellikle Ege Bölgesi'ndeki ruhban okulları, kiliseler ve metropolitlikler daha Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce birer silah deposu ve askerî karargâh hâline getirilmiş durumdadır. İzmir'de Yunan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir Yunan temsilciliği açılmasının ardından Mavridis'in İzmir'e gelmesi ve bu arada sivil kıyafetler içerisindeki Yunan subaylarının²⁰ da İzmir'de göreve başlaması ilk etapta kilise adamlarının pek hoşuna gitmez ve ikinci plana itildiklerini düşünen papazlar yine de Megali İdea için mücadele ettiklerini düşünerek fazla da tepki göstermezler. Daha sonraki günlerde anlaşmazlıkların artmasıyla beraber askeri üs hâline getirilmiş bu kiliseler aracılığıyla papazlar kendi askerî teşkilatlarını da Yunan uygarlığı ve Megali İdea doğrultusunda "kilise-okul ve ticaret" üçlüsü üzerinde kurmaya başlarlar;²¹

"...İzmir'de türlü türlü propagandalar, hazırlıklar yapılıyor, Salib-i Ahmer iane sandıkları içinde Yunan üniformaları, silah ve cephaneleri sahillerimize taşınyordu. Aya Fotini Kilisesi'nde Rum cemaatine hitap eden papazlar pek yakın bir atide Yunan ordusunun İzmir hinterlandını işgal edeceğini fahr ve gururla tebşir ediyor, bu münasebetle ne kadar Türk kanı dökülürse kâffesinin Rumlara helâl olduğunu ve bu uğurda çalışanların büyük sevaba nail olacaklarını müjdeliyordu. Merhum Haydar Rüştü'nün çıkardığı Anadolu

büyüklüğündeki büyük bir Yunan bayrağıyla bir kilise çanı uygun bir zamanda Ayasofya'ya takılmak üzere muhafaza edilir. Bu konuyla ilgili olarak Galata'da yapılan gizli toplantılara katılan ve Ayasofya'ya çekilecek Yunan bayrağını takdis edenlerden birisi de İzmir Metropolitü Hrisostomos'tur. "Rauf Orbay'ın Hatıraları", Yakın Tarihimiz, Cilt I, s. 112.

¹⁹ Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı** Başlarken; Hasan Tahsin, Aksoy Yay., İstanbul, 1998, s. 10.

²⁰ 20 Ocak 1919 günü İzmir'e yanan Yunan askerî gemisiyle başlarında Canakasi isimli bir doktorun bulunduğu sözde Yunan seyyar hastanesi de İzmir'e çıkartılır. 18 Şubat 1919 günü gelen bir diğer seyyar hastaneyle beraber 300 sivil Yunanlı da karaya ayak basar. Yunanlıların getirdikleri seyyar hastaneler her ne kadar hizmet veriyor olsalar da bunların asıl fonksiyonları kiliselerin depolarına ve mahzenlerine sığmayan silah ve mühimmatları saklamak için çok uygun yerler olmasıdır. İlaç ve ilk yardım malzemesi olarak getirilen yüzlerce sandıkta sadece silah ve mühimmat bulunmaktadır. Sivil Yunanlılar da askerî personelden başka bir şey değildir.

²¹ Nusret Bezmi Kaygusuz, **age**, s. 159.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

gazetesinde kilise içtimalarında geçen bu gayz ve husumet telkinleri üzerine keraren mahalli hiçbir hareket vuku bulmamıştır. Halk bu nümayişleri Rumların şımarıklığına atfediyordu. Yunan'ın İzmir'e tasallut edeceğine ihtimal veren yoktu. Ortalığı derin bir gaflet uykusu kaplamıştı..."

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İzmir Rum Ortodoks Metropoliti olarak İzmir'e tayin olunan Hrisostomos'un gerçek adı Meletios'tur²² ve merkezi St. Photini Kilisesi olan İzmir Rum Ortodoks Metropolitliği görevi için daha bölgeye gelmeden önce özellikle Makedonya'da Türklere yönelik tahrik ve kışkırtmalarıyla yaptığı zulümler konusunda haberler çoktan İzmir'e ulaşmış durumdadır. Özellikle Yunan toplumunda bugün dahi din adamlarının son derece önemli bir yere sahip olmaları geçmiş devirlerden bu yana devam eden bir durumdur ve Hrisostomos da resmî olarak böyle bir görev olmamakla beraber İzmir bölgesindeki Ortodoks Rumların lideri konumundadır ve bu durum Yunan yetkilileri yanında dönemin Osmanlı liderleri tarafından da bu şekilde kabul edilmekte ve Hrisostomos resmî muhatap olarak görülmektedir. Sadece Yunanistan'da yaşayanlar değil, Yunanistan dışında ve Osmanlı topraklarında yaşayan Yunanlıların da kışkırtma ve tahrikler sonucunda ve Megali İdea doğrultusunda Büyük Yunanistan Krallığı kurma yolundaki gayretleri Hrisostomos'la büyük bir ivme kazanır.

Daha Drama Metropolitliği döneminde de Türkler aleyhinde girişimleri ve Yunan propagandası yapmakla suçlanan Hrisostomos o dönemde Bulgarlar tarafından bazı Yunan çetelerine yardım ve yataklık etmekle suçlanmıştır.²³ Hrisostomos ise Bulgarların bu iddialarının iftiradan başka bir şey olmadığını ileri sürerek kendisi de dâhil bölgede görev yapan din adamlarının masum olduklarını iddia etmiştir²⁴. Patrikhane'nin onayı ve bilgisi dâhilinde Paskalya Yortusu için Kudüs'e gelen Hrisostomos buradan da gizlice Atina'ya gidince Osmanlı hükümeti tarafından sert bir şekilde uyarılır ve Patrikhane'nin derhâl kendisini azletmesi istenir. Patrikhane'nin bütün engellemelerine rağmen Hrisostomos aleyhinde açılan soruşturmada

²² Hristiyan din adamlarının ve genellikle de kilisenin üst düzey yetkililerinin kendilerine daha ulvî, daha yüce ve daha itibar görücü isimler bulma alışkanlıkları ve iktidarda kaldıkları sürece bu isimleri kullanmaları gelenek hâline gelmiş bir uygulamadır. Meletios da ismini metropolit olduktan sonra "altın ağızlı" anlamına gelen Hrisostomos olarak değiştirmiştir. Kıbrıs adasında Başpiskopos olarak görev yapan Makarios'un asıl isminin Michael Mouskos olduğunu da hatırlatmak gerekir.

²³ Drama Mutasarrıflığı tarafından Rumeli Vilayeti Müfettişliği'ne gönderilen 1 Ocak 1906 tarihli resmî yazı. BOA. TFR. 1. SL/93/9219.

²⁴ Aynı konuyla ilgili olarak gönderilen 7 Şubat 1906 tarihli yazı. BOA. TFR. 1. SL/7/664.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Atina'da gizli faaliyetlerin içinde bulunduğu anlaşılır²⁵. Metropolit Hrisostomos bir yandan kendisinin masumiyeti ve devlete olan bağlılığı konusunda hükümeti ve Patrikhane'yi ikna etmeye çabalarken bir yandan da evinde bir çatışma esnasında yaralandığı tespit edilen çete başı Pascal isimli bir Rum'u sakladığı, ayrıca Rum çetelerine silah ve mühimmat temin etmek için en çok gayret gösteren kişi olduğu da ortaya çıkar²⁶. Bütün bu karanlık faaliyeti ve hayli kabarık sicili nedeniyle artık Patrikhane tarafından da savunulamayan ve Patrikhane için de bir sıkıntı yaratmaya başlayan Hrisostomos'un Drama'dan alınarak başka bir yere gönderilmesi gündeme gelir. Bu aşamada en azından kâğıt üzerinde Osmanlı devletiyle bir çatışma ve uyuşmazlık yaşamak istemeyen Patrikhane de Hrisostomos'u destekler bir görüntü çizmekten vazgeçer ve onun İzmir'deki metropolitin ölmesi nedeniyle boş kalan bu metropolitliğe gönderilmesi düşünülür. Patrik Yovakim tarafından İzmir için önerilen Hrisostomos'un İzmir'e gönderilmesinin Drama'daki faaliyetleri de göz önüne alınınca son derece sakıncalı ve uygunsuz olduğunu düşünen hükümet bu teklife sıcak bakmaz; ancak Patrik Yovakim tarafından verilen güvence sonrasında Hrisostomos'un İzmir'e gönderilmesine onay verilir ve böylece Ege Bölgesi'ni kan gölüne çevirecek Hrisostomos faaliyetleri için düğmeye de basılmış olur.

İzmir ve havalisinde Rumları Türklere karşı kışkırtma girişimleri ve huzuru bozmaya yönelik faaliyetleri nedeniyle hakkında 1911 yılında da bir soruşturma açılan Hrisostomos Meclis-i Mebusan toplantılarına konu olacak kadar ateşli bir din adamıdır. O dönemde Hrisostomos'la ilgili olarak açılan soruşturma bağlamında İzmir mebusu olan Emanuelidi Efendi ve Pavlo Karolidi Efendi tarafından Meclis-i Mebusan'a verilen soru önergesinde "*Aya Yorgi yortusu münasebetiyle İzmir Metropolit Hrisostomos Efendi hakkında vuku bulan bazı isnattan dolayı Vali Nazım Paşa Hazretleri, Metropolit'in ve Rum cemaati ihtiyar meclisi azalarının ihtilalci tabiriyle bitevfik, kendilerinin kurşuna müstahak olduklarını söylemiş olmasından naşi, Dâhiliye Nazırı'ndan sual edilmesini teklif ve temenni ederiz.*"²⁷ denilir. Bu tür soruşturmalar ve Hrisostomos'un da buna karşılık kışkırtmaları daha sonraki dönemde de artarak devam edecektir. İzmir

²⁵ Sadaret makamı tarafından Rumeli Vilayeti Müfettişliği'ne gönderilen 22 Mayıs 1906 tarihli yazı. BOA. TFR. 1. SL/10654.

²⁶ Bu konuyla ilgili olarak Drama ve Zihne Metropolitliği'nin 29 Mayıs 1906, Siroz Mutasarrıflığı'nın 10 Ağustos 1906 ve Zihne Mutasarrıflığı'nın 6 Kasım 1906 tarihli yazıları. BOA. TFR. 1. KNS / 8/740, BOA. TFR. 1. AS / 38/3711 ve BOA. TFR. 1. SL / 12405.

²⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1327), Devre I, İçtima Senesi 3, Cilt VII, TBMM Basımevi, Ankara, 1991, s. 294 ve 327.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Valisi Rahmi Bey'in de çok yakından tanıdığı Hrisostomos bölgeden ayrılması için yapılan bütün telkin ve baskılara rağmen bunları ciddiye almaz ve İzmir'de çalışmaya devam eder²⁸. Bu konuyla ilgili olarak Vali Rahmi Bey adına Rus Konsolosluğu yetkilileri tarafından 20 Ağustos 1914 tarihinde yapılan ilk öneri Hrisostomos tarafından geri çevrilir ve Hrisostomos bir yandan ikiye bölünmüş politikalarına devam ederken toplu dua ve ayinlerde Osmanlı ordusunun zaferi için dua ederken bir yandan da gizli faaliyetlerine devam eder. Bu faaliyetlerin artarak devam etmesi, daha önceden aynı konuyla ilgili sabıkası da hayli kabarık olan Hrisostomos'un İzmir'de kalmasının iyice sıkıntı yaratacağı düşüncesiyle girişimler de hızlandırılır ve Vali Rahmi Bey'in resmî yazısı ve emri doğrultusunda Metropolithane güvenlik kuvvetleri tarafından kuşatılır ve burada Hrisostomos'a yönelik olarak bir konuşma yapan İzmir Emniyet Müdürü Hacim Muhittin Çarıklı tarafından Hrisostomos'a İstanbul'a gidecek trene kadar refakat edeceğinin bildirilmesinin ardından Hrisostomos'un zor kullanılarak İzmir'den uzaklaştırılması sağlanır. Hrisostomos İzmir'den ayrıldıktan sonra Patrikhane tarafından geri gönderilmesi yolunda yapılan bütün çabalar boşa çıkmakla beraber savaşın sona ermesinin hemen ardından Yunan Lion savaş gemisinin İzmir'e gelmesiyle beraber 27 Aralık 1918 günü İstanbul'dan ayrılan Hrisostomos tekrar İzmir'e döner ve 1 Ocak 1919 tarihinde yine trenle İzmir'e ayak basar²⁹. Kendisi için tren istasyonunda yapılan karşılama töreninde duygusal bir konuşma yapan ve göz yaşları döken Hrisostomos yine kaldığı yerden devam edeceğinin sinyalini verir ve İzmir'in Yunan olması için mücadele edeceğini belirtir. Hrisostomos'un gelişi özellikle Rumlar arasında son derece iyimser ve cesaret verici bir hava yaratır³⁰;

“...İki yıldan beri İstanbul'da bulunan İzmir'in büyük metropolit'i Hrisostomos Efendi, dün öğle üzeri Bandırma yoluyla İzmir'e gelmiş ve birçok dostları ve hasretkeşleri tarafından Basmane Durağı (İstasyonu)'nda parlak bir yolda karşılanmıştır. Hrisostomos Efendi'nin bundan böyle İslam ve Osmanlı Türklerle Osmanlı Rumlarını kardeş gibi geçindirecek yolları sağlayacağını ve artık iki vatandaş arasında Allah'ın yüksek fermanını dinleyerek toprak

²⁸ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, Cilt V, İstanbul, 1997, s.151–152.

²⁹ İstanbul'a geldiği dönemde Vali Rahmi Bey'le ilgili olarak katliam iddialarında bulunarak onu İstanbul'daki işgal kuvvetleri temsilcileri vasıtasıyla görevden uzaklaştırmaya çalışan Hrisostomos daha sonraki dönemde aynı taktiği Nurettin Paşa için de kullanacaktır.

³⁰ Köylü gazetesinin bu derece ümitli ve safdilli bir yazı yazmasının sebebi ise ekonomik sıkıntılardan dolayı yabancı mali desteğe ve matbaa malzemelerine ihtiyacı olmasına bağlanmaktadır. Köylü, 2 Ocak 1919'dan aktaran Nurdoğan Taçalan, **age**, s. 121.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kardeşliği duygusunu uyandıracak hizmetlerde bulunacağını şüphesiz sayar ve bunun için kendisine hoş geldiniz deriz.”

Hrisostomos'un şehre geldiği dönemde Kambur İzzet olarak bilinen İzzet Bey ise Vali olarak görev yapmaktadır ve İzzet Bey daha önce Hariciye Nezareti'nde görev ve Atina'da bulunduğu sürede sadece beş kişiye verilmiş olan Yunanistan Devlet Nişanı ile onurlandırılmış bir kimsedir³¹ ve Hrisostomos'un karşısında adeta bir emir kulu görünümündedir. Yunan birliklerinin İzmir'e ayak basmasının ardından 15-16 Mayıs 1919 günlerini İngiliz Konsolosluğu'nda geçiren İzzet Bey hemen bir gün sonra Yunan komutanı Zafiriu tarafından diğer devlet görevlileriyle birlikte hükümet konağına davet edilir. Metropolit Hrisostomos'un da katıldığı bu toplantıda İzzet Bey bir yandan Zafiriu'ya "*Benim İzmir'in Yunanlılarca işgalini temin etmek için ne derecede çalıştığımı Metropolit Hrisostomos Efendi'den sorabilirsiniz. Babîali ile geçen muhaberelemizi de görebilirsiniz.*"³² derken bir yandan da Babîali'ye İzmir'in Yunanlılar tarafından olaysız bir şekilde işgal edildiğini ve işgal kuvvetlerinin de kendi emrinde olduğunu bildirir. Bu durum daha sonra Nurettin Paşa'nın bölgeye gelmesiyle bir parça da olsa değişecektir. İzmir ve civarında yaşayan azınlıklarla İtilaf devletlerinin isteklerine boyun eğmemeye çalışan ve Rum isteklerine set çeken Nurettin Paşa'nın tavizsiz davranışları ve sert çıkışlarıyla Kolordu Komutanı ve İzmir Valisi olarak görev yaptığı İzmir'de rahat hareket edemeyeceğini düşünen Hrisostomos bir an evvel Nurettin Paşa'nın bölgeden uzaklaştırılması için faaliyetlere başlar. Nurettin Paşa'nın İzmir ve havalisindeki Rumlara karşı bir katliam girişiminde bulunacağı yönünde propaganda faaliyetlerine girişen Hrisostomos ve adamları Aydın'da görev yapmakta olan Slav asıllı Kolonoviç isimli bir jandarma subayının Nurettin Paşa'nın Rumların öldürülmesi yönünde talimat verdiği şeklinde asılsız bir ihbarını ve bununla ilgili hazırlanmış sahte belgeleri de Paris Barış Konferansı sırasında katılımcı ülkelerin temsilcilerine ulaştırmakta da geç kalmazlar³³. Nurettin Paşa'dan bir an evvel kurtulmanın ve bölgede daha rahat harekete edebilmenin yollarını arayan Hrisostomos kendisine engel

³¹ Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, 1975, s.6.

³² Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1993, s. 9'dan aktaran Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 231.

³³ Kolonoviç isimli bir subay o dönemde Osmanlı ordusunda bulunmamasına ve bu durum daha sonra ispat edilmiş olmasına rağmen Rumlar böyle bir propagandanın ardına sığınarak Paris'te bizzat Venizeleos aracılığıyla Nurettin Paşa'nın görevden alınması için baskı yaparlar. Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak; İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)**, İstanbul, 1999, s.20-21.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

olduğunu düşündüğü Nurettin Paşa'nın Hristiyan unsurları katlettiği yönündeki propagandasıyla onun İstanbul'a bile gönderilmeden cezasının İzmir'de ve idam edilerek verilmesi yönünde de kamuoyu oluşturmaya çalışır. İzmir bölgesinde Hristiyan unsurların Türklerden daha fazla olduğunu göstermeye çalışan Hrisostomos ve yanındaki diğer ruhani liderler bölgeye dışarıdan devamlı olarak Rum göçmen taşımaya da devam ederler.

İzmir Metropoliti tarafından girişilen bir diğer faaliyet ise propaganda amaçlı olarak bastırılan kitapların özellikle Avrupa'nın belli başlı merkezlerinde kamuoyu yaratmak ve Türkler aleyhine kararlar çıkartmak maksadıyla hazırlanmasıdır. Bu kitaplardan birisi de Les Prosections Des Choretians isimli kitaptır ve kolayca tahmin edilebileceği gibi Anadolu coğrafyasında yaşayan Rumların Türkler tarafından katledildikleri ve zulme uğradıkları yönünde iddialarla doludur³⁴. Hrisantos'un Trabzon bölgesinde demografik yapıyı zorla yeniden şekillendirmek yönündeki gayretlerine paralel olarak Hrisostomos da aynı şekilde İzmir ve civarında Rum nüfus yoğunluğunu arttırabilmek maksadıyla Konya'dan İzmit, Gelibolu ve Ankara'ya kadar geniş bir coğrafyada ve diğer metropolitlerin de büyük destekleriyle bölgeye Rum göçmenlerle birlikte eli silah tutan ve Türklere karşı mücadele edebilecek silahlı çeteciler de getirmeye başlar ve bölgede "Yunan kuvvetlerinin her atağı Pontusçulara gönderilen bir mesaj gibidir."³⁵ Böylece Hrisostomos, Anadolu'ya gelecek olan Avrupa ve Amerikan kaynaklı heyetlere bölgede Rum çoğunluğun bulunduğunu ve Batı Anadolu Bölgesi'nin bir Rum yerleşimi olduğunu ispat etme çabasına da girmiştir. Hrisostomos bir yandan Hristiyan Türkleri kandırarak yanına çekmeye çalışırken bir yandan da Girit'in Yunanistan'a ilhakı sonrasında İzmir'e gönderilen Makrakis isimli politikacı vasıtasıyla Girit'ten göç etmiş Türkleri yanına çekmeye çalışır. İzmir'in ve Ege Bölgesi'nin Yunanistan'a verilmesi hâlinde Giritli Türklerin tekrar memleketlerine dönebilecekleri yolundaki vaatler bu insanların kafalarının karşısına neden olur. Ayrıca Hrisostomos bölgedeki faaliyetlerine Rum çetelerini hazırlamak, onları faal tutmak, Türkleri bölgeden uzaklaştırmak maksadıyla psikolojik baskı yapmak ve Osmanlı idaresi üzerinde kışkırtıcı girişimlerde bulunmak suretiyle devam etmektedir³⁶;

³⁴ BOA. DH. E. UM. AYŞ.9/20.

³⁵ M.Rıza Serhadoğlu, **Savaşçı Doktorun İzinde; Kırım, Sarıkamış, Esaret Yılları ve Kurtuluş Savaşı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 2005, s. 234.

³⁶ Giritli Osman isimli bir Türk tarafından ele geçirilen ve Hrisostomos'un faaliyetlerini gösteren belgeden aktaran Necati Fahri Taş, **Nurettin Paşa ve Tarihî Gerçekler**, İstanbul, 1997, s.82-83.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

“1- İzmir ve havalisinde Rumların çoğunlukta olduğunu gösteren belgelerin kısa zamanda hazırlanması

2- İzmir’de özellikle I. Kolordu’daki emlak ve arazinin Rumlar tarafından satın alınması hususunun sağlanması için Anadolu Bankası’ndan istenilen paranın alınması.

3- İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali için Anadolu’nun bütün şehir ve köylerindeki Rumlar tarafından imzalı belgeler hazırlattırıp acele olarak Metropolit Hrisostomos aracılığıyla Fener patrikhanesi’ne gönderilmesi

4- Yunan işgal ordusuna katılarak gönüllü Rum çetelerinin yanında bulunulması ve Türklerin Rumlara zulüm yaptıkları yolunda haberler yayılması.”

İzmir’in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlıların iddiasına göre sözde “Anadolu’da Hristiyanları emniyet altına almak maksadıyla”³⁷ Yunan askerleri tarafından işgal edilmeye başlanmasıyla beraber cadde ve sokaklarda her yer mavi-beyaz Yunan bayraklarıyla donatılır³⁸. Daha günler öncesinden İzmir’in işgal edileceği yönünde kendilerine bilgi verilen Metropolithane yetkilileri ve Hrisostomos bu durumdan duydukları memnuniyeti ve sevinci gizlemezken İzmir’e gelecek Yunan askerlerini karşılamak için de hazırlıklara başlarlar. Yunan bayrakları sadece cadde, sokak ve binalarda değildir ve küçük yük arabalarını çeken merkeplerden arabaların beygirlerine ve sokak köpeklerinin kuyruklarına kadar her yerde Yunan bayrağını simgeleyen mavi-beyaz işaretler bulunmaktadır³⁹. O gün İzmir’de başta Hrisostomos olmak üzere kilise görevlilerinin kışkırtmalarıyla Türklere yönelik olarak yaşananlar ise insanlık adına utanç vericidir⁴⁰;

³⁷ Albay Bujak, **1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri**, (Tercüme Eden Kur.Yb. İbrahim Kemal), 113 Sayılı Askeri Mecmua Lahikası, İstanbul, 1939, s. 255.

³⁸ Daha Yunan işgali başlamadan önce bütün Punta (Alsancak) ve Kordon bölgelerinin kilisenin talimatları doğrultusunda Yunan bayraklarıyla donatılması üzerine bu duruma büyük bir tepki gösteren Vali Nurettin Paşa “Münasebat-ı siyasîyenin iade ve tesisi için İzmir’e gelmiş olan İngiliz monitörünün muvasalatını vesile ittihaz eden Rum ahalisinin hilaf-ı nizam olarak bayraklar keşide ve nümayiş icra eyledikleri görülmüştür. Bayrak keşidesi eyyam-ı mahsusai resmîyeye mütevakıf olduğundan badema bu gibi hilaf-ı nizam harekete polislin müdahâle edeceği ve mütecasirler hakkında takibat-ı kanuniye yapılacağı beyan olunur.” diyerek gösterdiği bu tepkisiyle Rumların öfkesini de üzerine çekmiş olur. Anadolu, 7 Teşrinsani 1334’den aktaran Nurdoğan Taçalan, **age**, s. 12.

³⁹ 8 Kasım 1918 tarihli Anadolu gazetesinde Vasfi Çınar’ın yazısından aktaran Türkmen Parlak, **İşgalden Kurtuluşa I, Yunan Ege’ye Nasıl Geldi**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yay., İzmir, 19982, s.257.

⁴⁰ Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları**, (Hazırlayan Zeki Arıkan), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 79.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

“...*Filhakika Kordon cihetlerinden ve hükümet tarafından silah sesleri işitilmeye başlanmıştı. Karataş yollarında birçok insanlar öteye beriye kaçıyorlardı. Demek ki beklenen akıbet şimdi hulul etmişti. Demek ki düşman Türk kanı içmeye başlamıştı. Aradan yarım saat kadar bir zaman geçtiği hâlde silah sesleri kesilmemişti. Havf ve dehşet memleketin bütün semasını kaplamış ve ani diyecek bir zaman içinde ortalık kararmıştı. Birdenbire bardaktan boşanırcasına bir yağmur tufanı İzmir’in üzerine dökülmeye başladı. Denizde ani bir karmakarışıklık peyda olarak minare yüksekliğinde bir su direğinin limanın önünde yükselip yavaş yavaş söndüğü görüldü. Yağmur silah seslerine fasıla vermişti. O saatte Kordon üzerinde bulunanların bilahare anlattıklarına göre o şiddetli yağmur pek çok Türk’ün hayatını azgın Yunanlıların elinden kurtarmaya saik olmuş. Çünkü Yunanlılar Kordon üzerinde ve hükümet önünde rast geldikleri Müslüman’a ateş açarken başlayan şiddetli yağmur şuraya buraya ilticaya Yunanlıları mecbur eylediğinden birçok Müslümanlar bu rahmet fırsatından istifade ederek kıtal sahnesinden uzaklaşmaya muvaffak olmuşlar...”*

Patrik Vekili Doretheos ise yayımladığı bir bildiriyle Yunan ordularının Hristiyanlık adına mukaddes cihat yaptıklarını belirtir ve Türkiye’deki Rumların Yunan ordularına katılmalarını ister. Yunan işgal güçlerinin İzmir bölgesine asker çıkarması ve Ege Bölgesi’ni işgal etmesi İstanbul’daki Patrikhane’de memnuniyetle karşılandığından İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliklerine birer mektup gönderilerek duyulan memnuniyet ifade edilir ve teşekkür edilir. Bu arada İstanbul hükümeti Yunan askerlerine karşı konulmaması ve mukavemet edilmemesini isterken İzmir Limanı’na gelen gemiler arasında Amerikan ve Yunan savaş gemileri de vardır⁴¹. Kordon’a bakan bütün binaların duvarlarıyla bölgedeki palmye ağaçları da İzmir’i Yunanistan’a veren Lloyd George, Woodrow Wilson, Clemenceau ve Elefterios Venizelos’un on metrelik bir resmi ve bu ülkelerin bayraklarıyla donatılmış durumdadır. Venizelos’un bu dev boyutlardaki resminin altında ise “*Bugün İzmir, yarın İstanbul*”⁴² yazmaktadır. Yunanistan’ın bölgeye asker çıkarmasının ardından metropolitler ve papazlar da işgal kuvvetleriyle işbirliği içerisindeki çalışmalarını artırırlar ve özellikle bölgelerindeki İtilaf subaylarından büyük destek görürler. Bu gayeye yönelik olarak gayret gösterenlerden birisi de İzmir Metropolitisi olan Hrisostomos olur. Daha bir gün öncesinden kışkırtıcı açıklamalarda bulunarak tansiyonu iyice yükselten ve ortamı geren Hrisostomos, Yunan askerlerini dualarla

⁴¹ BOA. DH. EUM. KLH. 4/34.

⁴² Türkmen Parlak, *age*, s. 312.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

karşılıyarak onları kutsar, işgal komutanı tarafından halka bir beyanname dağıtılırken “*ablak yüzlü, kara sakallı Hrisostomos kara ve geniş cübbesi içinde biraz sonra yöneteceği dinî ayinin heyecanını yaşar.*”⁴³ ve onları önce kutsar ve kutlar, ardından altın bir tepsi içerisinde getirilen tuz ve ekmeği de işgal birliklerinin komutanı Zafiriu’ya sunar. Hrisostomos burada Yunan askerlerine hitaben yaptığı konuşmada da “*Asker evlatlarım, Elen çocukları, bugün ecdad topraklarını yeniden fethetmekle İsa’nın en büyük mucizesini gerçekleştirmiş oluyorsunuz. Bu uğurda ne kadar Türk kanı içerseniz cennet size o kadar yakın olur. Türk’ün kanını içmek sevaptır. Ben de bir bardak Türk kanı içmekle onlara olan kin ve nefretimi teskin etmiş olacağım.*” der. Gözyaşları içerisinde Yunan bayrağını öpen, yüzüne gözüne süren ve haç çıkaran Hrisostomos ve beraberindeki diğer papazlar burada Yunan askerleri için Diriliş suresini de okurlar. Hrisostomos daha sonraki dönemde de “*Feslileri öldürün.*”⁴⁴ diyerek Türklerin katledilmesi için çağrıda bulunur ve böylece fitilin ateşlenmesinde de öncü olur. Hrisostomos’un Türk kanı içilmesi konusunda yaptığı çağrılar Yunan işgalinin devam ettiği günlerde Ege bölgesinin farklı noktalarında Rum çetecilerinin ve Yunan askerlerinin de sıkı sıkıya sahiplendikleri bir ilke hâline gelir⁴⁵. Örneğin Ayvalık Metropolit, Çalgıcıbaşı’nda Cicika’nın meyhanesinin önünden geçerken meyhanedeki Rumlar dışarı çıkarak hep bir ağızdan “*E siz Türkon şfaksete, Ton tiranon şfarktese*”⁴⁶ diyerek bağırlar. Metropolit de bu taşkınlıklara önce İncil’den Diriliş suresini, ardından da Yunan millî marşını okuyarak cevap verir. Ayrıca Seydiköy’de yaptığı bir konuşmada da Hrisostomos Türklere olan kinini “*Yakında Türklerin leşleriyle kuyuları dolduracağız.*”⁴⁷ diyerek gösterir⁴⁸. Yunan

⁴³ Age, s.313.

⁴⁴ Hakkı Güvendik, **Türk İstiklâl Harbi, Cilt II/I**, Ankara, 1963, s. 55.

⁴⁵ Yunan işgali ve bölgede yaşananlar konusunda yapılan ayrıntılı bir sözlü tarih çalışması olan Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi gerek dönemin yaşayış, kültür ve altyapısını göstermesi, gerekse Yunan mezalimi konusunda birinci dereceden tanıklıkları vermesi açısından faydalı bir kaynaktır. Saime Yüceer, **Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)**, Uludağ Üniversitesi Kent Tarihi ve Araştırmaları Merkezi Yay., Bursa, 2005.

⁴⁶ “Siz Türkleri kesiniz. Zalimleri parçalayınız.” Nurdoğan Taçalan, age, s. 14.

⁴⁷ Haydar Rüştü Öktem, age, s. 70.

⁴⁸ 23 Ocak 1919 tarihli Anadolu gazetesindeki habere göre bütün Ege bölgesinin Yunanistan’a verileceği, Yunan askeri geldiği zaman bütün kuyuların Müslüman ölüleri ile doldurulacağı, bir Türk öldürenin bütün günahlarının affedileceği, Yunan subayı kılığındaki bir papazla Hrisostomos’un da bu şekilde beyanatlarda bulunduğu bildirilir. Bölgede din adamları o kadar etkilidir ki Manisa’nın işgal edilmediği konusunda kendisinden bilgi istenen Mutasarrıf Hüsnü Bey bunu ‘Efes Metropoliti Yuvakim Efendi’den öğrendiğini’ söyleyince şehrin ileri gelenleri tarafından ‘Demek ki Hüsnü Bey siz emirleri ve bilgileri bağlı olduğunuz hükümetten

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

askerlerine destek vermek istemeyen Yunanlıları da kazanabilmek amacıyla bölgede görev yapan papazlar kiliselere topladıkları insanları Yunan askerlerine destek olunması ve yardım edilmesi gerektiğini, bu askerleri kendilerinin davet ettiğini ve şimdi de yardım edilmesi gerektiği konusunda kışkırtırlar, aforoz listeleri hazırlayıp halkı zorlarlar ve aforoz edilenlerin bir daha kiliselere giremeyecekleri yönünde baskı da yaparlar. O dönemde Batı Anadolu bölgesinde görev yapmakta olan Yüzbaşı Ahmet Ataman da Yunanistan'ın Batı Anadolu bölgesine asker çıkartması ve işgal hareketine girişmesinin sebeplerini “...Düvel-i İtilafiyenin İzmir'in işgaline sebep olarak gösterdikleri Aydın Hristiyanlarının hayatının tehlikede bulunması, Türklerin muntazam ordularını takviye ile beraber çete teşkilatı yaparak katliam yapacakları, Rum ekseriyetinin mezalime maruz kaldıkları gibi asılsız birtakım uydurma bahaneler öne sürülerek...”⁴⁹ diyerek açıklar. Hrisostomos da Küçük Asya Cemiyeti⁵⁰ aracılığıyla yayımladığı bir bildiriyle 15–50 yaş arasındaki Rumların ve Ermenilerin Yunan ordusuna katılmasını talep eder ve aksi davranışların cezalandırılacaklarını bildirir.

Öte yandan İzmir'e ayak basan Yunan askerlerinin aradıkları isimler arasında Millî Mücadele'nin başlamasından hemen önce “*Mukavemet-i müselleha gerekir.*” diyen Mustafa Necati Bey ve gazeteci Haydar Rüştü Öktem de bulunmaktadır. Söz konusu iki kişi de kilisenin ve Hrisostomos'un girişimleriyle aranmaya başlanmıştır. Her ikisi de daha sonra İstanbul'a geçerler ve ardından Haydar Rüştü gazetesini Antalya'da çıkarmaya devam ederken, Mustafa Necati Bey de mücadeleye Balıkesir'de ve İzmir'e Doğru gazetesıyla başlar.

Hrisostomos'un İzmir'e tekrar gelmesi Rumlar arasında büyük bir memnuniyet yaratırken Türkler açısından moral çöküntüsü olur. Patrikhane bölgeyi ve Türkleri yakından tanıyan, siyasi

---

değil metropolitlerden alıyorsunuz.” diyerek tepki gösterirler. Teoman Ergül, **Kurtuluş Savaşı'nda Manisa**, Kebikeç Yay., Ankara, 2007, s. 15 ve 39.

⁴⁹ Süvari Yüzbaşı Ahmet (Ataman), **Türk İstiklâl Harbi Esnasında Millî Mücadele**, (Yayına Hazırlayan) İsmail Aka, Vehbi Günay ve Cahit Telci, İzmir, 1993, s. 3.

⁵⁰ İzmir'de işgalin yaşandığı dönemde İzmir'de Rumlar tarafından Megali İdea doğrultusunda beklentileri karşılamak ve Yunan çıkarlarına uygun girişimlerde bulunmak üzere kurulmuş Rum dernekleri arasında Gençlerin Edebi Arkadaşlığı, Makedonya Birliği, Psidyallılar Birliği, İzmir Yunan Yavrukurt Takımı, Ordunun Küçük Asyalı Kız Kardeşi Derneği, Agios Yoannis Fakir Dostları Kardeşlik Derneği, İonyalılar Derneği, Küçük Asyalı Yunan Kadınları Savunma Örgütü, İzmir Kadın Dernekleri Birliği, Urla Bayanlar İyilik ve Kardeşlik Derneği, Alaçatı Kadınlar Fakir Dostu Kardeşlik Derneği ve Yeni Foça Kadınları Fakir Dostu Kardeşlik Derneği gibi farklı dernekler de bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Engin Berber, **Sancılı Yıllar, İzmir 1918-1922**, s.343-357.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

becerilerine güvendiği Hrisostomos'tan yeterince faydalanabilmek için düğmeye basar ve kilise vasıtasıyla halkı kışkırtmaya devam eder. Hrisostomos'un kışkırttığı Rumların Lion gemisi daha limana girer girmez bastıkları ve yağmaladıkları yerler arasında Haydar Rüştü Öktem'in Anadolu gazetesinin matbaasının bulunduğu İsponti ferhanesi de Rum nümayişçileri ile dolup boşalmıştı. *"Bu arada azgın nümayişçilerden bir kısmı matbaaya hücum ile hayli zarar vermişler, içindekiler güçlükle kendilerini kurtarabilmişlerdi..."*⁵¹ Haydar Rüştü Bey anılarında Hrisostomos'un İzmir'de Türkleri nasıl aldatmaya çalıştığını ve ikiyüzlü bir politika izlediğini de ayrıntılarıyla anlatır⁵² ve *"...Bir taraftan iyi geçinelim diye bar bar bağıryorlar, diğer taraftan da karakollarımıza hücum ederek polislerimizi sokak ortalarında parçalıyorlardı. Tabiidir ki bu vahşiyane taarruzlar ortada dururken muhadenetten bahseylemek abes idi. Hele bu sözlere kanmak bütün bütün kurulan tuzağın içine kendi ayağıyla düşmek demektir..."*⁵³ der. Haydar Rüştü Öktem'in gerçek yüzünü daha o günden ortaya koyduğu Hrisostomos ise Batı kamuoyunu etkileyebilmek ve işgalin kalıcı hâle gelmesi için "Türklerin Hristiyanlara İ'tisafatı" isimli bir de kitap yazar ve başta işgal kuvvetlerinin askerî ve sivil yetkilileri olmak üzere

⁵¹ Celal Bayar, *age*, s.153.

⁵² İzmir'deki basın kuruluşlarını ve özellikle de gazeteleri denetim altına almak amacıyla Yunanlılar tarafından Atina'dan getirilen Mihail Rodas isimli bir gazeteci İzmir'deki Türk gazetecileri kandırarak gazeteciler arasında Türk-Rum cemiyeti adıyla ve tamamen Hrisostomos'un planlarına uygun bir cemiyet kurma düşüncesindedir. Bu amaçla girişimlerde bulunurken Haydar Rüştü Bey'e Giritli Raşit Bey aracılığıyla Hrisostomos'tan bir selam gelir; *"...Sana ehemmiyetli bir selam getirdim." dedi. Aynı zamanda besuş ve manidar bir çehre ile takriben şu sözleri söyledi; 'Metropolit Hrisostomos Efendi'nin sana çok selamı vardır, gözlerinden öpüyor. Diyor ki Türkçe gazeteler ile Rumca gazeteler mensup oldukları milletleri yekdiğeri aleyhine mütemadiyen tahrik ve iğzab ediyorlar. Asırlardan beri birlikte yaşayan bu milletler, herhangi devletin idaresine tevdi edilseler bile beraberce yaşamaya mecburdurlar, beyhude yere neden yek diğere düşman mevkiine konuluyorlar. Ben bizim gazeteleri topladım, hepsine fena hâlde çıkıştım. Bundan böyle Türk kardaşları (!) aleyhine katiyen bir satır yazı bile yazamayacaklardır. Sizin gazeteleriniz de bu suretle hareket eylemeleri icap eder. Bahusus Haydar Rüştü Bey oğlumuz yazmazsa vaziyet islah edilir. Tarafımdan kendisine rica ediniz, o da yazmasın. İşte Haydar Rüştü oğlum ben de sana metropolit efendinin nasihatlerini naklediyorum. Alt tarafı senin bileceğin iş.'* Aziz ve muhterem baba bunları söyledi ve gülümsedi. Mukabeleten kendisinin, yolladıkları bu nasihatlerden dolayı Hrisostomos'a ne cevap verdiğini sordum. 'Elçiye zeval olmaz, o bana söyledi, ben de sana söylüyorum. Ona cevap vermeye lüzum görmedim. Fakat sana bir nasihat da ben vereyim. Dikkat et, bir dalavereye alet olamayasın.' Babadan ayrıldım ve matbaaya geldim. Meseleyi bizim Duygucu Talat'a anlattım. Talat dinledi ve kendisine mahsus acul şive-i edasıyla 'Vallahi usta bu herifler suret-i haktan görünerek bizi susturmak dolayısıyla milleti uyuşturmak istiyorlar. İnanma. Sen yazmazsan ben yine yazar çizerim...' Haydar Rüştü Öktem, *age*, s. 47.

⁵³ *Age*, s. 48.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kitabın dağıtımına başlar⁵⁴. Öte yandan işgalin bir süre sonra bozguna ve hezimete dönüşeceğinin anlaşılmasıyla beraber Yunan askerleri firar etmeye ve bölgede yaşayan Rumlar ve Yunanlılar da ümitsizliğe kapılmaya başlarlar. Büyük bir gayretle işgalin devamı için çalışan ve bu girişimleri Yunan hükümeti tarafından 28.000 Drahmi değerinde bir otomobil hediye edilerek ödüllendirilen Hrisostomos'a bu sıkıntılı günlerinde yardım eden ise Konya Metropoliti Prokopios olur. Yunanistan'dan hastane malzemesi olarak gönderilen sandıklarla getirilen silahları kullanmak üzere Konya bölgesinden eli silah tutan Rum gençleri İzmir bölgesine sevk edilir. Öte yandan bütün bu girişimler 9 Eylül 1922 günü Yunan ordusunun yenilgisi ve son Yunan askerinin Anadolu topraklarından ayrılmasıyla son bulur. İlginçtir ki Yunanlıların İzmir'den ayrıldıkları ve Türk askerinin de şehre girmek üzere hazırlık yaptığı dönemde başlayan ve başta Ayatria ve Aya Fotini kiliseleri olmak üzere pek çok kilisede silah, mühimmat ve askeri malzeme de Yunan askerleri ve Ermeniler tarafından çıkartılan yangınlarla patlamaya ve infilak etmeye başlar⁵⁵.

Pontus Cephesi

Pontus devleti kurma düşüncesi İnebolu'dan Batum'a kadar uzanan ve Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun sahil şeridiyle Amasya ve Sivas şehirlerini de içine alacak şekilde Trabzon merkezli olarak yürütülen ve özellikle Tanzimat sonrasında yoğunlaşan ve M. Ö. 281-M. S. 63 döneminde bölgede varlığını sürdüren Pontus krallığını tekrar diriltme çabalarıyla bugüne kadar gelen uzun soluklu bir faaliyettir. Bütün bu mücadelenin temelinde ise özellikle azınlık okullarıyla bölgede görev yapan din adamları ve kilise bulunmaktadır⁵⁶;

“...Dinî bir kurum olduğunu tamamen unutan metropolithaneler her yerde ve özellikle sınırları yine kendi haritalarına göre gösterilmiş yerlerde fesat ve ihtilal teşkilatının birer ocağı hâlinedir. Çeteleri silahlandıran, siyasi dernekler kuran, Yunan hükümetiyle haberleşen, siyasi nitelikte ve din kisvesi altında ayınler düzenleyen, yardımlar toplayan, memlekete yabancı müdahalesini davet eden hep metropolitlerdir. Özellikle Trabzon ve Samsun Metropolithaneleri bu konuda birinciliği kazanır. Türk öldüren, Türk

⁵⁴ Dâhiliye Nezareti tarafından Aydın vilayetine gönderilen 26 Nisan 1919 tarihli telgraf. BOA. DH. SFR.98/306.

⁵⁵ Zeki Arıkan, “1922 İzmir Yangını ile İlgili Bir Rapor”, Türk Kültürü, Sayı 316, Ankara, 1989, s. 459.

⁵⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1922 yılında hazırlanan ve bastırılan, TBMM'nin ilk kitabı olma özelliği de taşıyan **Pontus Meselesi**, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Yay., Ankara, 1922, s. 69.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

evi ve köyünü yakan her haydudu bir kahraman sıfatıyla alkışlayan papazların hainliğini... görmekteyiz.”

Trabzon ve Samsun Metropolitleri arasında mahiyeti ve çalışma şekliyle ayrıca daha sebatkâr ve ısrarlı çalışmalarıyla Trabzon Metropoliti Hrisantos ve onun Paris Barış Konferansı için Paris'e giderken yerine vekil olarak bıraktığı Kofidi ise başı çekmektedir⁵⁷. Ayrıca Trabzon'da Rumca olarak yayımlanan Apohi gazetesinin sahibi Kapdanis de Hrisantos'un sağ kolu durumundadır. Zonguldak, Samsun, Sinop, Trabzon, Gümüşhane, Çorum, Yozgat, Tokat ve Sivas'ı içine alan bölgede Hrisantos'a destek veren diğer metropolitler ve din görevlileri arasında ise Amasya ve Samsun bölgesi Metropoliti Yermanos, Havza papazı, Giresun Metropoliti Lavrentios⁵⁸, Giresun Belediye Başkanı Yorgi Paşa'nın oğlu Konstantinidis de bulunmakta ve bütün faaliyetler Fener Rum Patrikhanesi'nin desteğiyle yürütülmektedir. Bu faaliyetler özellikle Mondros sonrasında Yunanistan'ın Batı Anadolu bölgesini İzmir merkezli olarak Megali İdea içerisinde Büyük Yunanistan İmparatorluğu'na katma düşüncesiyle paralel yürütülmüş, milliyetçi duygularla hızlandırılmış ve ruhani teşviklerle de desteklenerek önce Osmanlı idaresinde, hemen ardından Millî Mücadele döneminde Anadolu'da ayrılıkçı girişimler olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Bu girişimler sırasında ortaya çıkan bir kişi de Amasya Metropoliti Karavangelis olur ve söz konusu metropolit

⁵⁷ BOA. DH. KMS. 55/-1, 15.

⁵⁸ Gümüşhane Metropoliti olmakla beraber Giresun'da oturduğundan daha çok Giresun metropoliti olarak bilinmektedir.

⁵⁹ Aynı dönemde Anadolu'yu işgal eden itilaf devletlerinden de güç ve destek alan Hrisantos özellikle Karadeniz'e kıyası olan şehirlerdeki metropolitlerden “Rumların vicdani eğilimleri ve inançları, Türklerle Rumlar arasındaki anlaşmazlıklar, Türklerin Rumlara karşı davranışları, Rumları seven Türklerin olup olmadığı, Türklerin Rumlarla beraber Pontus konusunda propaganda yapip yapamayacakları, bölgede ne kadar Türk askeri bulunduğu, bölgede görev yapan vali, kaymakam ve komutan gibi devlet görevlilerinin isim listeleri, Rumların elinde bulunan silahların mevcudu ve çeşidi, bu silahların nerelerde bulunduğu, ayrıca çetelerin elinde bulunan silahlar konusunda bilgi, Rum çetelerin fikri ve vicdani yapıları, bu çetelerin Rumlara karşı yaklaşımları, Rum çetelerin kendi aralarındaki işbirliği faaliyetleri, Türklerin ve diğer unsurların Rumlar ve çeteler konusundaki düşünceleri, Türklerin diğer unsurlarla ilişkileri, İttihat ve Terakki üyesi Türkler ve bunların toplum hayatındaki yeri, Rumlarla uzlaşabileceği düşünülen Türklerin isimleri ve bunların bu tür yaklaşımları, Rumların kendi aralarında husumet ve kavga olup olmadığı, bölgeye göçmen gelip gelmediği ve bunların oranı, bu göçmenlerin müttefiklerden destek ve yardım görüp görmedikleri, Kızılhaç heyetleri tarafından yerli halka (Rumlara) ve göçmenlere hediyeler verilip verilmediği, bölgede Bolşevik tehlikesinin bulunup bulunmadığı” konusunda ayrıntılı bilgi ister ve özellikle Avrupa başkentlerinde Pontus sorunu yaratmaya gayret gösterir. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, *age*, s. 99.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

daha ayağının tozuyla Samsun'a geldiği andan itibaren Pontus faaliyetlerine başlar⁶⁰;

“...Karavangelis, Samsun'a ayağını basar basmaz yaptığı ilk iş Rum halkını Türklere karşı ayaklandırmak için propaganda yapmak olmuştur. Rum gençlerine tüfek dağıtarak onları Yunanistan'dan gelen subaylara eğittirdi. Anavatanla (Yunanistan) irtibatı sağlayan Teğmen Karavangelis, Atina'dan Samsun'a tüfek ve cephane gönderilmesini istedi. Bir hafta sonra silah ve cephaneler bira fiçileri içinde gizlenmiş olarak Samsun'a getirilmişti. Silahları bize teslim eden bir Yunan Yüzbaşıydı. Silahları Kadıköy'de Mercanis'in kahvehanesinde gizlemiştik. Bu silahları birkaç gün sonra Türklere karşı mücadeleye katılacak gençlere dağıttık... Balkan savaşı başladığında Türkler Rum gençlerini Osmanlı vatandaşı oldukları için askere alarak cepheye yollamaya başlamıştı. Metropolit Karavangelis, Rum gençlerinin Yunan Ordusuna karşı Türk Ordusu saflarında savaştırılacakları için çığına dönmüştü. Bu arada 20 Rum genci Türklere karşı savaşmak için gizlice Yunanistan'a kaçmışlardı. Zorla Türk Ordusuna alınan Rum gençleri savaşın başlamasından beş ay sonra firar ederek Samsun'a gelmişlerdi. Altıncı aya gelindiğinde Türk Ordusundaki tüm Rum ve Ermeni gençleri firar etmişlerdi. Pontuslu Rum firari gençler Türk Ordusunun Makedonya'da Yunanlılara karşı uğradığı hezimetini öğrendikçe firar edip Türk gücünü zayıflattıkları için kendileriyle öğünüyorlardı... Çanakkale Savaşında topçu olarak askerliklerini yapan Rum gençleri Yunan gemilerini vurmamak için denize karavana atış yapıyorlardı...1919 Ağustos ayında Yunan Ordusunun içinde iki Pontus Taburu kuruldu. Bunlardan biri Selanik'te, diğeri Atina'da üslenmişti. Bu taburlar kurulacak Pontus Devletinin ordusunun ilk birlikleri olacaktı. Gece gündüz tatbikat yapıyor ve heyecanla Trabzon'a ayak basacakları günü bekliyorlardı. Aralık ayında Atina'daki Pontus Taburu Selanik'e aktarıldı ve diğer taburla birleştirildi. 1920'lerin başında her an yola çıkma emri beklenirken emir gelmişti ama Trabzon'a değil İzmir'e...”

Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı askeri olarak savaşmak yerine kaçmayı tercih eden Rumlar bu arada metropolitler tarafından silahlandırılarak Pontus davasına hizmet edecek çeteciler olarak yetiştirilirler. Çetelerin silahları ise ilk başta Ruslar tarafından tedarik edilirken Mondros sonrasında Yunanistan'ın büyük desteği devreye girer. İnebolu'da Manastır adı verilen yerde yapılan ilk

⁶⁰ Hristos Samuelidis, Mavri Thalasa/Karadeniz, Atina, 1970 kitabından aktaran Volkan, 5 Mart 2002, Lefkoşa.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

toplantı ve Merzifon Amerikan Koleji⁶¹ bünyesinde 1904 yılında kurulan ve yapılan kanunsuz faaliyetleri saklamaya yönelik çalışmalar yürüten Rum İrfanperver Cemiyeti ve Musiki Cemiyeti'nin ardından 1908 yılında Samsun'da da Müdafaa-i Meşruta ve Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti tesis edilir ve ardından gizlice Pontus Cemiyeti de kurulur. Bu cemiyetin ilk bilimsel çalışması ise Pontus adıyla yayımlanan bir makaledir.⁶² Pontus konusu böylece başlangıçta Yunanistan, ekonomik güç ve silah mevcuduyla Venizelos'u bile şaşırtan Patrikhane⁶³ ve bölgede görev yapmakta olan metropolitler arasında kalmışken daha sonra Trabzon Metropolitliği'nin ön plana çıkmasıyla beraber uluslararası sahada daha yaygın olarak dillendirilmeye başlanmıştır. Bu stratejide özellikle Hrisantos'un ince zekâsı ve duruma göre harekete geçmesi ve uzak görüşlü davranmaya çalışması sonucunda "Bekle ve gör" anlayışına uygun bir denge politikası gütmeye çalışan yapısı da hâkimdir. Uzun bir süre planlarını açığa vurmaktan kaçınan Hrisantos zaman zaman Ermenilerden yana tavır alırken çoğu zaman da bölgede Türk yetkililerle sıcak ilişkiler kurmaya gayret eder ve "Biz" olarak davranır. Örneğin Hrisantos,

⁶¹ Özellikle bu okul paravan olarak kullanılarak yapılan faaliyetlerde Hrisantos'un talimatı doğrultusunda Rum gençleri kurulacağını ümit ettikleri Pontus devleti için mücadele etmeyi, mutlak gizlilik ve kesin itaat içerisinde her türlü görevi yerine getirmeyi ve itiraz etmeden çalışmayı " *Millî fikirlerimizle ilgili olan herhangi bir görevin bana verilmesinde sadakat, itaat, mahremiyet ve ketumiyetten zınhar ayrılmayacağıma ve hariçten duyduklarımı tamamen üstlerime tebliğ ve ihbar edeceğime ve usule aykırı hareketimde verilecek cezayı itirazsız kabul edeceğime kutsal üçlü inancımız (Baba-Oğul-Ruhu'l-kuds) ve şerefli milletimiz üzerine söz verir ve yemin ederim.* " diyerek yemin ederek kabul ederler.

⁶² Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, **age**, s. 40 ve 51.

⁶³ Patrikhanenin özellikle Rumlar ve Yunanistan lehine farklı mücadelelerin içerisinde girmesi Anadolu insanında hayal kırıklığı yaratırken İsmail Habip Sevük gibi aydınlar da tepkilerini dile getirirler; "...Aradan dört yüz seksen beş sene geçti. Gözlerinden şükran yaşları akatarak Fatih'in ayağına kapanan o patrikten, dört yüz seksen beş sene sonra diğer bir patrik alenen ve hayâsızca neşrettiği bir beyanname ile şimdi bütün Rumları Yunan ordusuna ianeye ve Yunan ordusuna yardıma davet ediyor. Patrik bu fedakârlığı yapmayan Rumları siyah kitaba yazacak ve bütün Elenizmus âlemine teşhir edecekmış. Dört yüz seksen beş senelik bir zamanın bir ucundaki o patriğe yapılan muamele ile diğer ucundaki bu patriğin bize yaptığı muamele; Şüphesiz ki yalnız biz değil, cihan tarihini bile o kadar yüksek bir ulüv-i cenabe karşı bu kadar yüksek bir hıyanet görmedi... Biliriz ki karşımızda bizi boğmak için çarpışan kuvvetin yarısından çok fazlası Yunanlı değil Rum'dur. Biliriz ki karşımızdaki orduyu teçhiz eden servetin yarısından çok fazlası, bizim vatandaşlarımızın kesesinden çıkan servettir. O keseleri ki bizim gafil ellerimiz doldurdu. Onlara verdiğimiz her kuruş bize çevrilen bir fişek, onların bizden kazandığı her lira bizim göğsümüzü nişanlayan bir tüfek, onların kasasını dolduran her servet bize ölüm saçan bir tank ve bir zırhlı oldu. Oğlunun şahadetiyle ağlayan şu baba bilse ki onu öldüren kurşun, bakkal Dimitri'den aldığı bir okka pirinçtir. Kocasının şahadetiyle saçını başını yolan şu dul kadın anlasa ki kocasının göğsünü delen, manifaturacı Yorgi'den aldığı fistanlığın bedelidir..." Ayrıntılı bilgi için bkz. Açıksöz, 2 Ekim 1921.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Trabzon bölgesinin Ruslar tarafından işgal edildiği 18 Nisan 1916 sonrası dönemden 24 Şubat 1918 tarihinde işgalden kurtuluncaya kadar⁶⁴ açıktan açığa bu işgali tasvip eder bir görüntü çizmekten kaçınırken bir yandan da Rusların lehine olacak casusluk dâhil her türlü girişime de ön ayak olmuştur. Bu konuda Hrisostomos ile Hrisantos'un uyguladıkları strateji ve Türklere yönelik planlarıyla Avrupa kamuoyunu etkilemeye yönelik girişimleri sanki tek bir elden idare edilircesine inanılmaz uyum içerisindedir. Hrisantos'a paralel olarak Hrisostomos da İzmir bölgesinde Türklerin İzmir şehrinin Yunanlılara verilmesi konusunda son derece istekli ve gönüllü olduklarını Avrupa kamuoyuna gösterebilmek için çaba harcar ve Türk kıyafetlerine girmiş Rumları bu amaçla gösteriler yapmaya teşvik ederek İzmir'in Yunanistan'a katılması yönünde girişimlerde bulunur. Gösterilerin dışında çok daha kötü bir tuzak ise bizzat Hrisostomos tarafından Türkleri katletmeleri için görevlendirilen Yunan askerlerine, Rumlara ve Ermenilere bölgesel zeybek kıyafetleri dağıtılmasıdır. Ayrıca İzmir'deki bayram kutlamaları sırasında Hrisostomos'un ince planlarıyla güya Osmanlı askerleri ve Yunan işgal kuvvetlerine mensup askerler hep birden İzmir'in Yunanistan'a verilmesi için gösteriler yaparlar ve sahte kardeşlik tabloları çizerler. Bir yandan bölgedeki Türklerin Rumları ve Yunanlıları katlettikleri yönünde başta işgal kuvvetleri ve İtilaf devletleri nezdinde muazzam bir propaganda faaliyetine girişen Hrisostomos bir yandan da kendi planlarını gerçekleştirebilmek için böylesine şeytanca tuzaklar hazırlar⁶⁵.

Rusya'da ihtilalin olduğu dönemde bile Pontusçu faaliyetler artarak devam etmiş, Hrisantos nispeten kaygılı bir havaya bürünmekle beraber yine de çalışmalarını aksatmadan devam ettirmiştir. Örneğin 14 Kasım 1917 tarihinde Pontusçu Rumlar tarafından Batum'dan gönderilen bir mektupta özellikle Rus vatandaşı olan Rumlardan oluşturulacak bir karma Yunan-Rum birliğinin oluşturulması yönünde istenilen izin verildiği belirtilir. Bu izinle beraber Rize, Of, Sürmene, Trabzon ve Polathane'de görevlendirilmek üzere tamamen gönüllü Rumlardan oluşturulacak bir jandarma birliği oluşturmak için de müsaade edildiği, bütün bu askerî faaliyetlerin yürütülebilmesi için Rus hükümetinin her türlü silah ve cephane temini konusunda garanti verdiği de belirtilir. İlginç olan nokta ise kurulacak bu askeri birliklerin yiyecek ihtiyacının Trabzonlular, daha doğrusu Trabzon bölgesinde yaşamakta olan Rumlar tarafından karşılanacak olmasıdır.

⁶⁴ Teoman Alpaslan, **Topal Osman Ağa**, Kum Saati Yay., İstanbul, 2007, s.140.

⁶⁵ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1960, s. 34, Vesika No. 840.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Trabzon'da yaşayan Türkler ise Rus işgali sırasında hayatlarını kurtarma derdine düşmüşken Rumlar şehre girmeye çalışan Rus askerlerine haber göndererek şehrin tahrip edilmemesini isterler ve Ruslar şehre girdiklerinde 20 kişilik bir papazlar heyeti tarafından karşılanır. İşgalin devam ettiği iki yıl içerisinde ise Ruslarla Hrisantos arasında tam bir işbirliği söz konusudur. Hrisantos bu dönemde bir yandan Ruslarla tam bir işbirliği içerisinde çalışırken Türklerle irtibatını da asla kesmez ve Pontus konusundaki gizli faaliyetlerini de rahatlıkla devam ettirir⁶⁶. Bu dönemde sadece metropolitliğin değil Trabzon şehrinin de idaresi ve yönetimini elinde bulunduran, Rumlardan oluşturduğu bir heyetle belediyeyi de idare eden Hrisantos kısa vadeli hareketlerden kaçınmak suretiyle Pontus girişimlerine de aralıksız devam eder. Bir yandan Rus istilasıyla, bir yandan açlık ve salgın hastalıklarla uğraşan Trabzonlular için asıl kâbus ve zulüm ise Ermeni ve Rum çetecilerden gelmektedir⁶⁷. Metropolitlerin Rum çetelerine katılmaları için Rum gençlerini kışkırttığı ve teşvik ettiği bu günlerde faaliyetlerin son derece gizli yapılabilmesi için olup bitenler izcilik ve jimnastik faaliyetleri olarak kamufle edilir⁶⁸. Ege'de Megali

⁶⁶ Örneğin Pontus bölgesindeki kimsesiz Rum fakirlerine yardım amaçlı olarak 16 Eylül 1916 tarihinde gönderilen ve Petersburg Yunan Sefareti aracılığıyla alınan 1095.60 Ruble para Volga Kama Bankası'na yatırılmıştır. 18 Kasım 1918 tarihinde de Kangelidis isimli Rum tarafından Novrosiski'de oturmakta olan Panayot Cayridis aracılığıyla Hrisantos'a 7900 Ruble para gönderilir. Kangelidis ayrıca Hrisantos'a gönderdiği mesajında bu paranın 5900 Rublelik kısmının Sis (Adana-Kozan) bölgesinde bulunan Mihail Karkelidis ve Harelambos Kürkeciyus'a gönderilmesini de ister. Aynı günlerde Kumburas isimli bir Rum tarafından yazılan mektupta ise "...Sihhat ve afiyette olduğunuzu ve sevgili cemaatinizin selamet ve mutluluğu için nihayet yola getirilen ve susturulan vahşi hayvanlarla uğraştığınızı Trabzon gazetelerinden öğreniyorum... İşittiğimize göre anne-babam, hür bir topraktan başka malımız-mülkümüz kalmayan Gelibolu'ya geri dönmüştür. Bununla beraber zalimlerin zalimi olan Türklerin kafalarını ezik ve kırık görmekten dolayı duyduğum hoşnutluğu ve tattığım zevki saklayamam..." denilir. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, **age**, s. 72-74.

⁶⁷ Kentkırım konusunda dünya savaş tarihinin belki de en kötü örneklerinden birisi Rus işgali sırasında yaşanır. Bir toplumun, bir ulusun geçmişle bağlarını kesmeye ve manevi değerlerini yok etmeye yönelik olarak köprüler, okullar, kutsal yerler, müzeler, arşivler ve kütüphaneler gibi yerlerin yok edilmesini amaçlayan kentkırım bağlamında Ruslar da Trabzon'da Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Sultan'a ait türbe de dâhil pek çok tarihî binayı yağmalamışlardır. Bununla beraber "*Rus istilası esnasında Trabzonlular; Rum ve Ermeni vatandaşlarının mezaliminden adeta dilhundu. Onların tecavüzleri, hakaretleri yanında Moskof istilası bir nimetti. Latif bir Laz şivesiyle müteessirane anlattı; 'Rumlar ve Ermeniler tarafından kapıları mı tekmelememiş, çocukları mı öldürülmemişti. Hiçbir İslam sokağa çıkamaz olmuştu. Bir sene evvelki vatandaşlar Ruslardan ziyade Moskof olmuşlardı.*" Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Refik, **Kafkas Yollarında**, İstanbul, 1919, s. 7.

⁶⁸ Aynı şekilde sadece sportif faaliyetlerin içerisinde olduğunu iddia eden bir başka Rum örgütü ise Genç Hristiyanlar Cemiyeti'dir ve bu teşkilatın içerisinde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

İdea, Karadeniz bölgesinde Pontus faaliyetlerini belirlenen programa göre devam ettiren Hrisostomos ve Hrisantos'un en büyük destekçileri ise Balkan Harbi sırasında Meclis-i Mebusan'da Rıza Tevfik tarafından kürsüye çıkartılan ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası propagandası yaptırılan mebus Boşo'nun tarihe geçen "*Türkiye bizim için bir ana ise, Yunanistan da bir hemşiredir. İnsan hem anasını sever, hem de hemşiresini.*" sözünden cesaret alan ve yurt bildikleri, ekmeğini yedikleri Anadolu topraklarına acımayan Yunanlılar ve Rumlar olur. Bu arada belki de hareketin merkezi olarak görülen Batum'da da Pontus Rum Fırkası ve ardından da Pontus Komitesi kurulur. Bütün bu dernekler Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumları Yunanlılaştırarak Pontus Krallığı tesis etmeye yönelik gayretler içerisindeyken Trabzon bölgesinin Rus işgaline uğradığı Birinci Dünya Savaşı döneminde de Karadeniz bölgesinde görev yapan metropolitler başta Hrisantos olmak üzere Türklere karşı her türlü kanunsuz faaliyetin içerisindeydiler⁶⁹. Bu dönemde özellikle propaganda ve silahlanma gayretlerine büyük önem veren Hrisantos bir yandan da çeteci Rumlara sadakat yemini ettirir ve bölgede yaşayan Trabzonlu Türklerin de aklını çelebilmek amacıyla kurulacak olan Pontus devletinde başkan yardımcılığını Türklere verecekleri yönünde de propaganda yaparlar. Rus işgalinin Bolşevik İhtilali'ne bağlı olarak bitmesinin ardından Hrisantos da çok fazla tepki çekmeyen davranışlarına kaldığı yerden ve bu sefer Osmanlı idarecileriyle beraber devam eder ve Trabzon ve Trabzonlular için çaba gösteriyormuş gibi bir kimliğe bürünür⁷⁰. Hrisantos gördüğü eğitim

olanlardan birisi de Metropolit Hrisostomos'tan başkası değildir. Herhangi bir siyasi gayeye hizmet etmediklerini, Rum gençlerinin sporla ilgilenmeleri ve onları teşvik edebilmeleri dışında farklı bir maksatları olmadığını açıklayan teşkilat öte yandan gizli olarak Rum gençlerine askerî eğitim vermektedir. Aynı teşkilat 1920 yılbaşı günü yaptıkları gösterilerle Yunan işgaline destek verdiklerini de açıklar. Bülent Atalay, *age*, s. 108-109 ve 173.

⁶⁹ Rus işgali sırasında Hrisantos'a Polihoronyos Partenopulos imzasıyla yazılan bir mesajda "*... Rus işgal ordusunun memleketimize gelişinden sonra Türk birliklerinin kuvvetlerini öğrenmek ve Türklerin Gümüşhane ve Ardasa (Torul) bölgelerindeki soydaşlarımıza yaptıkları baskı ve tecavüzleri araştırmak üzere zatınızın yüce teşvikleri casus sıfatıyla gönderilmiş olan aşağıda imzası bulunan Polihrunyus Partenopulos evvelce söz verdiğiniz, başvuranlardan esirgemediğiniz sonsuz iyiliklerinizden cesaretlenerek aşağıdaki istihamları arz ve takdim ederim; 'Suret, Trabzon, 28 Ekim 1917. Dün Ordu'dan Pavlos Patmanidis gelmiştir. Henüz kendisini görmedim. Harp Divanı'nda sorgulanması devam etmektedir. Duyduğuma göre Türklerin Ardasa'dan Elu'ya kadar Ruslara karşı yapmayı düşündükleri saldırıyı Ruslara ihbar etmek için firar etmiştir. İmza Satiriyadis.*" Ayrıntılı bilgi için bkz. **Pontus Meselesi**, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 65.

⁷⁰ İlginçtir ki neredeyse aynı durum Patrikhane için de geçerlidir ve Patrikhane görevlisi İkyadis özellikle Sakarya meydan muharebesi sonrasında gazetecilere yaptığı açıklamada "*Aramızı açmak doğru değildir. Yarın yine yüz yüze bakacağız.*" der. 15 Mayıs 1919 günü Yunan askerleri İzmir'i işgale başladıklarında bütün şehrin mavi-beyaz Yunan bayraklarıyla donatılması konusunda inanılmaz bir çabanın içerisinde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

yanında Batı dillerine mükemmel hâkimiyeti ve akıcı Türkçe konuşmasıyla olayları geniş açıdan değerlendirebilmesi onu Pontus konusunda Patrikhane'nin bir numaralı adamı hâline getirmiştir. Hrisantos'un kışkırtma ve tahrikleri sonucunda diğer kilise görevlileri ve papazlar da aynı şekilde davranmaktan çekinmezler⁷¹;

“...Doğu'da Ermenileri dize getirdiğimizin haftasında Anesti adında bir Rum papazı yakalamışlar. Adam bir Türk köyünün kahvesinde nutuk çekiyormuş; 'Kimimiz Müslüman, kimimiz Hristiyan, hepimiz Pontus soyundanız. Bu topraklar bizim topraklarımız. Ermenilerin Trabzon'da gözleri vardı; Allah onları cezalandırdı. Gelecekte kimler üstünde yaşadığımız kutsal toprakları elimizden almaya kalkarsa biliniz ki sonları Ermenilerden beter olacak.' Bizimkiler papazı bıraksalar, pervasızlığını neredeyse Rum cinayet şebekelerini kutsamaya kadar vardırarak, fazla uzatmadan alıp götürmüşler...”

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önce, 1913 yılında Trabzon'da metropolit olarak görev yapmaya başlayan Hrisantos o günden itibaren Pontus'la ilgili her türlü faaliyetin içine girer ve bu faaliyetlerin bir numaralı idarecisi hâline de gelir. Yunan işgalinin başladığı yıl 37 yaşında olan Hrisantos aslen Flippides ailesine mensup ve Gümölcine doğumlu olup İstanbul Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nda yetişmiş, daha sonra da eğitimini yaklaşık dört yıl Almanya ve İsviçre'de kalarak tamamlamış bir din adamıdır. Bu eğitimleri sonrasında Hrisantos, Teoloji (İlahiyat) Doktoru unvanını da kazanmıştır. Fransızca, Almanca'nın yanında eski Yunanca'yı mükemmel bir şekilde bilen Hrisantos Türkçeyi de son derece akıcı kullanabilen bir kişidir. Trabzon Metropolitliği'nin son metropoliti olarak İstiklâl Mahkemesi tarafından bölgedeki yıkıcı faaliyetleri nedeniyle daha sonra idama mahkûm edildiğinden Anadolu'dan kaçarak Yunanistan'a gitmiştir. Aynı şekilde Hrisantos'un yakın akrabalarından özellikle yeğenleri Tanas ve Yorgi Tasudis⁷² başta olmak üzere pek çok yakını da Karadeniz bölgesinde Pontus rüyası

giren Hrisostomos ve adamları bu faaliyetlerini öylesine abartmışlardır ki Rum meyhanecilerin çalıştırdıkları meyhanelerde fiçılar bile mavi-beyaz renklere bürünmüştür. Aynı durum Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında ise tam tersine dönmeye başlar ve Rum meyhaneciler yine aynı kişiler tarafından fiçıların kırmızı-beyaz yedeklerinin de bulundurulması yönünde uyarılırlar. 15 Mayıs 1919 sonrasında alınan serpuşlar ise artık yavaş yavaş feslerle değiştirilmeye başlanmıştır.

⁷¹ M. Rıza Serhadoğlu, *age*, s. 234.

⁷² Bazı kaynaklarda bu iki kişinin isimleri Tanas ve Yorgi olarak geçerken, bazı kaynaklar da bu iki kişiyi Hrisantos'un kardeşleri olarak vermektedirler. Tanas daha sonraki dönemde Yunan ordusunda yükselme imkânı da bulurken Yorgi Tasudis ise Hrisantos'la beraber çalışmayı tercih eder ve önce Selanik, ardından da Kafkasya'da Pontus gönüllü birliklerine katılır ve buralarda görev yapar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

peşinde koşan çetelerde görev yapmışlar veya Yunan işgal kuvvetleriyle beraber Türklere karşı mücadele etmişlerdir. Yunanistan'da önce Atina Başpiskoposu ve ardından da Yunanistan Kilisesi şefi ve “*hainlik ağının birinci derece sorumlularından*”⁷³ olan Hrisantos aynı dönem içerisinde Atina'da 1933 yılında yayımlanan Büyük Trabzon Kilisesi Tarihi/Eklisia Trapezontos isimli kitabın da yazarıdır. Karadeniz bölgesinde görev yapan metropolitler arasında en kıdemlisi olduğundan Pontus'la ilgili bütün girişimlerin başında da doğal olarak Hrisantos bulunmaktadır. Gerek Hrisantos, gerekse Hrisostomos'la ilgili faaliyetlerin bizzat içerisinde olan ve Pontus faaliyetlerini bastırma göreviyle Merkez Ordusu'nun komutasını alan Nurettin Paşa, Hrisantos'la ilgili olarak şunları söyler⁷⁴;

“...En önemlisi ise yurdumuzun içinde kurulmuş ve işleyen bütün bu düşmanca tahrik ve teşkilatı insanlara dostluk ve barış tavsiye edip kardeşçe yaşama yolları göstermeleri gereken din adamlarının, yani metropolitlerin, papazların idare etmekte olduklarıdır. Papazların din kisvesi altında ne kanlı faciaların amili ve teşvikçisi olduklarını ispat edecek yüzlerce, binlerce vesika elde etmiş bulunuyoruz. Mesela Trabzon Metropolitisi Hrisantos Efendi, Mütareke esnasında Anadolu'yu dolaşan Amerikan Tahkikat Heyeti reisi General Harbour ile Paris'te konuşmasına dair Pontusçulara çekmiş olduğu bir telgrafta Pontusçuların bir harekât için şevkle hazır oldukları teminatından bahsediyordu... Pontusçuların bir de Meşru Müdafaa Cemiyetleri vardır. Bu cemiyetin gayesi yirmi yaşına gelen her Rum'u silah sahibi olmaya mecbur etmek, fakirlere zenginlerden alınacak para ile metropolithanelerden silah temin etmek, bölük vesaire teşkilat yapmak ve bu maksada muhalefet edenleri metropolithanelerde kurulan mahkemeler vasıtasıyla cezalandırmaktır. Bu cemiyetin askeri teşkilatına girenlere Hz. İsa, vatan, Pontus ve millet adına yemin ettirilir ve bu suretle teşkilata mukaddes bir mahiyet verilerek cahil kütlenin daha ziyade alâkası çekilmek istenirdi...”

Millî Mücadele döneminden hemen önce ve özellikle Mondros Mütarekesi döneminde Trabzon'un nasıl bir hava içerisinde olduğunu en iyi bilenlerden birisi yine Faik Ahmet Barutçu olur⁷⁵;

“...Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Trabzon'daydım. Umumi terhisle beraber umumi bir karışıklık da başlamıştı. Memleket adeta düzensiz ve idaresiz kalmış bir gemi vaziyetine düşmüştü.

⁷³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *age*, s. 66.

⁷⁴ “Nurettin Paşa, Pontusçuları Anlatıyor”, Yakın Tarihimiz, Cilt II, İstanbul, 1962, s. 225–226.

⁷⁵ Faik Ahmet Barutçu, *Millî Mücadeleden Demokrasiye Siyasî Hatıralar*, 21. Yüzyıl Yay., İstanbul, 2001, s.29.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Azerbaycan'dan, Batum'dan akın akın terhis edilen askerler avdet ediyorlardı. Mağlubiyetin sefaleti ilk terhis edilen askerin vaziyetinde göze çarpıyordu. Askerler yollarda, izlerde başıboş bırakılmış uzun yollar yürüyerek memlekete avdet etmeye bu şekilde mahkûm bırakılmışlardı. Mamafih terhis edilenlerde bir sevinç vardı. Harbin mağlubiyetle neticelenmesinden tevellüt edecek neticeler pek o kadar düşünüleliyordu. Millet harpten usanmış, terhisi büyük bir nimet olarak karşıliyordu. Hemen herkes sulh olsun da ne olursa olsun fikrindeydi. Harpten mutazzar olmayan kalmamıştı. Pek mahdut bir sınıf teşkil eden harp zenginleri bittabi müstesna idi. Bu sınıf için harbin daha senelerce devamı şayanı arzu edilebilirdi. Fakat öte yanda, binnihaye bitmez tükenmez bir fakrî zaruret içinde, harbin gûna gün sefalet fecaatleri içinde pür ıstırap bir hayat yaşayan fakirce bir halk kütlesi sulhu bir mesih gibi karşılamakta haklı görülecek bir vaziyette bulunuyordu.

Harp uzadıkça o zamanki idarenin gitgide daha ziyade hissedilen tazyiki altında inleyen ve pek geniş bir suiistimal deryası içinde yüzen tahammülsüz bir fecaat batağı hâline getirilmişti. Harp ticaret ve suiistimallerine bazı kumandanlar ve valiler de bulaşmış, para yığmak endişesi bu adamları memleket ve vazife kaygısından uzaklaştırmıştı... Harbin hitamından herkes memnun idi. Fakat bu memnuniyet uzun süre devam etmedi. Galip devletlerin işgal kuvvetleri memleketin her tarafına sokulduktan sonra yeni vaziyetin fecaati nazarlarda bütün vuzuhu ile tecelli etmeye başladı. Muhit, millete harp belasından daha beter bir bela içine yuvarlandığını pek çabuk hissettiren bir esaret havasıyla boğulmaya başliyordu. Avrupalı galiplerin maksatları yamandı, Türkiye'yi dünya haritasından silip süpürmek istiyorlardı. Hasta adam artık ölüm döşeginde son saatlerini yaşıyordu. Haricin bize karşı nokta-i nazarı imha ve taksimden ibaretti...

Mütarekeden biraz evvel İzmit Darüleytamı'ndaki memuriyetinden azledilmesi üzerine İttihatçılara muhalefete başlayan Eyüpzade Ömer Fevzi mütarekeyi müteakiben Trabzon'a gelmiş ve Selamet isminde bir gazete neşretmeye başlamıştı.⁷⁶ Ömer Fevzi'nin neşriyatı, İstanbul'da Peyam ve Sabah gazetelerini övmekten (Bu iki gazete Anadolu'ya karşı cephe alan düşmanca gazete idi.), İttihatçılara hücumdan ve Trabzon'daki İttihatçıların rahat ve huzur

⁷⁶ Ahmet Faik Barutçu'nun gazetesi İstikbal, Rum matbaasında basılmaya ve Trabzonluları aydınlatmaya çalışırken kâğıt yokluğu, manevi baskı, Rum işçilerin direnişi gibi pek çok sıkıntılara göğüs germeye çalışıp neredeyse ambalaj kâğıdını bile bulamazken Selamet gazetesi ise hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadan beyaz kâğıda basılabilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

İNİNDE GEZİNMEKTE OLDUKLARINI MÜTEMADİYEN MERKEZE JURNAL ETMEKTEN İBARETTİ. SELAMET'İN NEŞRİYATI KENDİNDEN VE HİZMET ETMEK İSTEDİĞİ ZÜMRENDEN BAŞKA BİR DE TRABZON'UN RUMLARINI MEMNUN EDİYORDU... TRABZON'DA SELAMET'TEN BAŞKA İKİ RUM GAZETESİ İNTİŞAR EDİYORDU. BUNLARDAN BİRİ METROPOLITHANE TARAFINDAN NEŞREDİLEN EBUHI İSMİNDEKİ GAZETE HALİS YUNANLI BİR GAZETE İDİ. BU GAZETE, TÜRKLERİN TRABZON'DA HAKLARI OLMADIĞINDAN, RUMLUĞUN MERKEZİ OLDUĞUNDAN, TARİHİN SESİNİ İŞİTMEK ZAMANI GELDİĞİNDEN BAHSEDECEK DERECEDE MUHİTİ ZAYIFLAMIS BULUNUYORDU.”

Mondros Mütarekesi sonrasında Trabzon'da yaşananlarla ilgili olarak Faik Ahmet Barutçu anılarında şunları ifade eder⁷⁷;

“...Anadolu'da Rumlara ve Ermenilere verilmesi alenen mevzu bahis olan vatan parçaları vardı. Şark vilayetlerinin Ermenistan olacağı söyleniyordu. Ermeniler bunun için çalışıyorlar, selahiyattar İtilaf ricalinden vaatler alıyorlar, böyle bir tehlikenin muhakkak olduğuna işaret eden birçok hadisat tekevvin ediyordu. Trabzon, Giresun ve Samsun Rumları da Pontus rüyası arkasında faaliyete gelmişlerdi. Venizelos bunların en kuvvetli ümidi olarak hülya ufuklarını aydınlatıyordu. Trabzon'un Rumları vaziyetlerini değiştirmişlerdi. Yunanistan, Trabzon'a bir Salib-i Ahmer heyeti gönderdi. Bu heyet buradaki Rumluk hareketini idare etmeye, Rumları müsellah bir kıyam için hazır bulundurmaya sarf-ı gayret eden doktor ve zabitanadan mürekkepti.

Metropolit Hrisantos, Rum davasının Avrupa'da müdafaasını deruhte ederek Paris'e ve Londra'ya gidip geliyordu. Harp içinde kendisini Üçüncü Ordu Kumandanı bulunan Vehip Paşa'ya himaye ettirmeyi bilen, mütarekeden sonra yüzündeki maskeyi çıkararak hüviyet-i asliyesi ile kendisini gösteren bu papazın her gidip gelmesinde Rumlara yaptıkları taşkın nümayişler Trabzon'un vatanperver, milliyetperver halkını bizar edecek dereceleri çoktan geçmişti. Trabzon, Rumlarla Ermeniler arasında taksim edilemiyordu. Ermenilerin Vilayet-i Şarkıyye'de büyük bir Ermenistan teşkil hülyasına Trabzon da bir iskele olarak dâhil oluyordu. Rumlara ise Trabzon'u Pontus Krallığı'nın makarrı olarak kendilerinin malı addediyorlardı. Trabzon'un sahib-i aslileri unutulmuş, Türk mevcudiyeti Rumlara da, Ermenilerin de nazarından silinmiş gibiydi.

Metropolit Hrisantos, Türk mevcudiyetini ihmal eylemelerinin bir gün hesaplarını alt üst edeceği kendisine hatırlatıldığı zaman 'Türkler Trabzon'da ekalliyettedir, Rusya'daki Rumlara getireceğiz. Ekseriyet bizde bulunacaktır. Hangi Türk

⁷⁷ Age, s. 26-27.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

mevcudiyetinden bahsediyorsunuz?’ gibi küstahane olduğu kadar manasız ve ölçüsüz cevapları ile o zamanki Rum taşkınlığının hangi hesap ve hülya arkasında idare edildiğini gösteriyordu. Bunlar Türk mevcudiyetini unutuyorlardı. Nazarlarında mevcudiyet olarak yalnız Ermeni rekabetini görüyorlardı. Binaenaleyh Ermenilerle uyuşmak lüzumu Venizelos tarafından kendilerine ilham edilmişti. Hrisantos bu maksatla Erivan’a bir seyahat yaptı. Bu seyahatten sonra da Avrupa’ya gitti. Hrisantos bir daha Trabzon’a dönmedi. Orada kapı kapı dolaşıp davasını yürütmeye çalıştı durdu. Eğer bir daha gelmiş olsaydı çıkmak için imkân bulamayacaktı. Son seyahati Amasya İstiklâl Mahkemesi’ne olacaktı. Hrisantos diğer arkadaşlarını Amasya yolunda yalnız bırakmakla onlara da nankörlük etmiş sayılabilir...”

Mondros Mütarekesi sonrasında 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı’na İstanbul Rum Patrikhanesi adına katılan heyette Patrik Vekili Bursa Metropoliti Doretheos, Patrikhane Danışmanı Aleksander Pappas yanında Hrisantos da bulunmaktadır⁷⁸. Hrisantos’un da içinde bulunduğu heyet Paris’e gitmeden önce, Damat Ferit paşa’nın hükümetini oluşturduğu 4 Mart 1919 günü Pontus gazetesi de ilk defa olarak amaçlarını açıkça ortaya koyan “*Trabzon vilayetinde bir Rum Cumhuriyeti kurulmasına çalışacağız.*” başlığıyla yayımlanır. Uluslararası destek aramak ve “*muhtelif devirlerde Türk ve Rum anasırlarlarının müşterek vatani olmuştur*”⁷⁹ Trabzon bölgesi için lobi faaliyetlerinde bulunmak üzere 27 Mart 1919 tarihinde Paris’e gelen heyet çalışmalarına devam ederken Trabzon’daki Rumlar da işgal devletleri Fevkalade Komiserliği’ne müracaat ederek “*gayri mesul mahafilin neşriyatlarına*”⁸⁰ itibar edilmemesi istenilerek şehrin Osmanlı idaresinde kalmasını talep eden bir muhtıra verirler⁸¹.

⁷⁸ Bizzat Doretheos’un kendisi de Paris’e giderek Onlar Konseyi olarak adlandırılan kurulun İzmir bölgesini Yunanistan’a vermesi konusunda alınan 30 Mart 1919 tarihli kararın çıkarılmasında son derece etkin bir rol oynar. Paris Barış Konferansı sırasında Yunanistan Başbakanı Venizelos’a en büyük destek Patrikhane’den gelir ve bizzat Patrik Vekili Doretheos tarafından 1919 Ekim ayında oluşturulan kırk kişilik heyet Rum Milletvekilleri Heyeti adıyla Yunanistan, İsviçre, Fransa ve İngiltere’de kulis faaliyetlerine girişir ve İstanbul’un da Yunanistan’a verilmesi için propaganda yapar.

⁷⁹ Yaşananları protesto etmek maksadıyla Trabzon şehir ve havalisi Rum cemaati vekilleri namına Reis-i Ruhani Peruderumuz ve Kofidi imzalarıyla 15 Şubat 1919 tarihinde Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa ve Londra’da Ankara Hükümeti’nin resmi temsilcisi olarak bulunan Bekir Sami Bey’e gönderilen telgraftan aktaran Mesut Çapa ve Veysel Usta, **Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar**, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, 1995, s. 52.

⁸⁰ Age, s. 52.

⁸¹ Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, age, s. 50-54. Genelkurmay Başkanlığı, **Türk İstiklâl Harbi; Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Cilt I, Ankara, 1962, s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Yunanistan'ın Londra Büyükelçisi Caclamanos tarafından eşlik edilen Hrisantos da Londra'ya⁸² geçmeden önce Paris'te aynı şekilde "Esaret altındaki Rumların delegesi" sıfatıyla 2 Mayıs 1919 tarihinde kongreye verdiği muhtırayla Pontus olarak isimlendirdiği şehirde 600.000'den fazla Rum yaşadığını, nüfusun 250.000 kişilik bir kısmının Türklerin zulmünden kendilerini kurtarabilmek için Rusya'ya kaçtıklarını, kaçan insanların da eklenmesiyle bölgede yaşayan Rumların 850.000 kişi olacağını ve bölgede demografik nüfus oranı olarak Türklerden daha fazla olduklarını da ileri sürer. Hrisantos'a göre "Trabzon vilayetinin 1908'deki salname yani resmi istatistiği Trabzon için 500.000 Rum gösteriyor. 1912'de Kamil Paşa Hükümeti döneminde Patrikhane ile bu ihtilaflı müteakip üç Trabzon, iki Samsun, bir Karahisar ve bir de Sinop olmak üzere Pontus'tan yedi mebus seçilmiştir. 100.000 kişiye bir mebus olduğuna göre Kamil Paşa Hükümeti aynı zamanda Pontus'ta 700.000 Rum'un mevcut olduğunu tasdik ediyordu. Genç Türk Hükümeti bile ikisi Trabzon, biri Karahisar ve birisi de Samsun için Pontus Rumlarının ehemmiyetli bir yekûn teşkil ettiklerini takdir Rumlarından dört mebus intihabını tasvibe mecbur olmuştur... Gerek Rus işgali esnasında ve gerekse bu muntika işgalsiz kaldığı zamanlarda bilâtefrik bütün ahali gerek teşkil ettiğim hükümeti ve gerekse arkadaşlarımı daima tanımış ve bize büyük bir emniyet ve itimat göstermişlerdir. Rumlar, bu itimada şayan olduklarını göstermişler ve Müslüman ve Hristiyanların emlak ve eşyalarını ve canlarını muhafaza edebilmişlerdir. Vicdan-ı umuminin tezelzül etmesine ve müstesna müşkülata rağmen memlekette ne kargaşalık ve ne de katil vukuatı olmuştur. Üçüncü Türk Ordusu Kumandanı Vehip Paşa bana gönderdiği mektupta bunu tasdik ediyor. Bütün bu şeyler ispat eder ki Pontus Rum nüfusu Kafkasya ve Rusya sevalindeki muhacirler de avdet eyledikleri takdirde İslam nüfusu kadar olacaktır. İşbu Müslüman ahalinin büyük bir kısmı Rum olup ne asıllarını ve ne de konuşmakta oldukları Rum lisanını unutmuşlardır. Pontus muntakası dâhilinde Ermeniler zayıf bir asgariyet teşkil ederler. Türkler, yalnız Rumların kendilerine halef olabileceklerini ve ancak Rumların memleketi idareye muktedir olduklarını tanımış ve bir defa Türk hâkimiyeti feshedildiği zaman azimetlerinden evvel hükümeti onlara tevdi etmişlerdir. Ruslar

173. Ayrıca bkz. Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 147.

⁸² Londra'da 25 Mayıs 1919 günü İngiltere Başbakanı ile bir araya gelen Hrisantos, Trabzon'a İngiliz askerî birlikleri gönderilmesini, ayrıca İngiliz subaylar tarafından idare edilecek bir jandarma gücünün de bölgeye gelerek göreve başlamasını talep eder. Böylece kurulması planlanan Pontus devletiyle ilgili altyapının İngiltere vasıtasıyla hazırlanması düşüncesindeki Hrisantos bölgede bir İngiliz Alayı kurulması talebine olumsuz cevap alırken İngiltere üç general komutasındaki savaş gemilerini bölgeye göndererek açıkça tavrını da ortaya koyar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

ve diğer hükümet-i itilafîye zımnî bir şekilde Pontus hükümet-i mahalliyesini ve her suretle Rum tebaasının mütevakkıf nüfuzunu tanımışlardır. Ahali-i kadîme bu hükümete itaatle kalmamış, ona kati bir itimat izhar etmişlerdir. En müşkül zamanlarda Rum hükümet-i mahalliyesi ve Rum ahalişi mükemmel bir asayiş temin edebilmişlerdir...” Hrisantos’un bu açıklamasına göre Mütareke sonrasında Trabzon’a en az 250.000 Rum’un getirilmesi planlanmaktadır ve daha ilk altı ay içerisinde de bölgeye yaklaşık 8.000 civarında Rum göçmen getirilmiştir. Aynı dönemde Paris, Londra ve San Remo’da görüşmeler yapan Hrisantos ayrıca General Harbourd heyetinden Coster Briton’la da bir görüşme gerçekleştirir ve Pontus olarak nitelendirdiği bölgenin Ermenilere verilmesine karşı olduğunu, Trabzon, Batum, Giresun ve Samsun’da bulunan Pontus cemiyetlerinin Amerikan heyetiyle irtibata geçmesi gerektiğini belirtir.

Aynı günlerde Avrupa’nın pek çok başkentine de heyetler gönderen Pontusçu Rumlar ise bölgede Trabzon’un başkent olacağı bir Pontus Krallığı ve Rum Karadeniz Cumhuriyeti⁸³ için çalışmalarına devam ederler. Öte yandan bu konferans sırasında girilen bütün kulis ve propaganda faaliyetlerine rağmen Pontus girişimi özellikle Yunanistan Başbakanı Venizelos’tan beklemedikleri bir darbe yer ve Venizelos burada özellikle İngiltere’nin büyük desteğiyle Batı Anadolu’da kendilerine başlıca engel olarak gördükleri İtalyanlara karşı “üç bin yıldan beri Yunanlıların oturduğu ve bu halk tarafından tamamen Elenize edilen”⁸⁴ dediği Batı Anadolu bölgesi için bir zafer kazanmaktadır. Böylece İngiltere yıllarca Rusya’ya karşı kullandığı Türk Seddi anlayışından vazgeçerek Yunan Seddi oluşturmanın planlarını yapmaktadır. İlginç olan bir başka nokta ise Samsun’da görev yapmakta olan İngiliz askeri yetkilisinin Damat Ferit hükümetine gönderdiği bir raporda insanlıktan bahsetmesi “Rum köylerine yapılan zorba Türk saldırılarını durdurup kanun ve düzeni hâkim kılmak için derhâl tedbir almasını”⁸⁵ talep etmesidir. Aynı İngiltere bir yandan da Doğu Anadolu’da bir Ermeni ve Kürt devleti kururma kaygısı içerisindeydi. İşte tam da bu noktada Karadeniz bölgesindeki Pontus girişimleri İngiltere’nin de, Yunanistan’ın da planlarını bozar. Büyük Yunanistan hayalini gerçekleştirme planları

⁸³ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt I**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1973, s. 39.

⁸⁴ Venizelos tarafından 2 Kasım 1918 tarihinde İngiltere Başbakanına gönderilen yazıdan aktaran İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 2006, s. 30.

⁸⁵ Orijinal metinde Greek villages olarak belirtilen köyler Yunan değil Rum köyleri olarak tercüme edilmiştir. Lord Patrick Kinross, **The Rebirth of a Nation**, Londra, 1964, s. 149.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

yapan Venizelos verdiği bir muhtırayla ve İngiltere Başbakanına gönderdiği bir yazıyla “Ermeniler bütün uygar dünyanın sempatisine hak kazanmışlardır. Doğu Sorunu’nu Ermenilerin geleceğini ve bağımsızlığını ihmal edecek bir şekilde ele almaya imkân yoktur...”⁸⁶ diyerek Trabzon bölgesinin kurulacak bir Ermeni devletine bırakılabileceğini bildirir ve daha gerçekçi görünebilmek için de Pontus planlarını Pontuşçu faaliyetlerde bulunanları tam bir hayal kırıklığına uğratarak askıya alır⁸⁷.

Bu arada Hrisantos’a İkonomos isimli bir elemanından 17 Ağustos 1919 günü gönderilen şifreli bir mektupta ise “Güzel haberlerle iki kelimecik bekliyorum.” denilerek Karadeniz bölgesinde Türklere yönelik saldırı konusunda müsaade istenir. Aynı günlerde Metropolit Hrisantos ise daha sonraki günlerde de yapacağı üzerine tam bir bozgunculuk örneği vererek Türk askerlerini kışkırtmaya yönelik olarak kaleme alınan bir bildiri yayınlamaktadır⁸⁸;

“Osmanlı Askerleri,

Alman kumandanları ve subayları sizi koyunları mezbahaya koyar gibi Kafkasya taraflarına gönderiyorlar. Erzurum Kalesi’nin Ruslar tarafından ele geçirildiğini ve sizin III. Ordu’nuzun bütün topraklarını kaybedip her tarafa kaçmakta ve esir düşmekte olduğunu bilir misiniz? Türk askerlerinin cesur olduklarını biliriz. Fakat bu savaşta Alman kumandanları Türk askerlerini öyle bir hâle koyuyorlar ki zavallı Türk askerleri boşu boşuna yok olup gitmektedirler. Van, Muş, Ahlat ve Hınıs kaleli şehirlerinin Ruslar tarafından zapt olunduğunu bilir misiniz? Arhavir, Visye ve Gora şehirleri bizim tarafımızdan zapt olunduktan sonra Anadolu kıyılarında bulunan başka şehirlerde ne ümit kalıyor?

Bizim donanmamız askerlerimize denizden sürekli olarak yardım etmekte olup ve başka taraftan aç ve çıplak ve cephanesiz kalan Türk askerlerine harp araç ve gereçlerinin getirilmesine de engel olmaktadır. Yavuz Selim adı verilen alman zırhlısı Goben korkudan Boğaz’dan dışarı çıkmıyor, yahut çıkıyorsa da deritnotumuzu görür görmez geri kaçıyor. Eğer siz aklınızı başınıza toplayıp Alman pençesi

⁸⁶ İzzet Öztoprak, *age*, s. 25.

⁸⁷ Yaşanan bu gelişmeleri protesto edenlerden birisi de 1 Mart 1919 tarihinde Le Temps gazetesine verdiği “Helen hükümetinin Ermeni dostlarımıza Trabzon’u vaat etmiş olmaları mümkündür. Fakat biz milletlere ayrı ayrı mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri hakkını tanıyan mütelif demokrat devletlerin kabul ettikleri prensiplere uymayan bir hâl suretine karşı bütün gücümüzle protesto ediyoruz. Ermeni dostlarımız Trabzon vilayetinde pek ufak bir azınlık teşkil etmektedirler.” diyen Pontus Millî Ligası Başkanı Oeconomos’tur. Gotthard Jaeschke, *age*, s. 57.

⁸⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *age*, s. 66

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

altından kurtulmaz iseniz vatanınız elden gidecektir. Fakat Almanların hepsini kovarsanız o vakit ne Rusya ve ne Türkiye savaşı isteyecek, bu savaş kendiliğinden duracaktır.”

Patrikhane de bu arada boş durmamakta ve metropolitlikler vasıtasıyla özellikle Karadeniz bölgesindeki faaliyetleri yakından takip etmekte ve düzenli olarak her iki haftada bir bölgeye gönderdiği elemanlarıyla bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Genellikle kilise görevlileri veya bunların yakın akrabalarından seçilen, bazen Yunan mebusların da içinde bulunduğu personel ise böylece hem gizliliği muhafaza edebilmekte, hem de güvenli bir şekilde çalışabilmektedirler.

Öte yandan Kasım 1919 tarihinde Paris'teki yoğun kulis ve propaganda faaliyetlerinden tekrar Trabzon'a dönen Hrisantos bütün gizli faaliyetlerine kaldığı yerden devam ederken İstikbal gazetesi adına Faik Ahmet Barutçu ile yaptığı görüşmede Karadeniz bölgesinde bir Ermeni yönetiminin söz konusu olamayacağı, bölgede Ermenilerin herhangi bir şekilde haklarının bulunmadığı ve Karadeniz bölgesinde Türklerle Rumların barış ve huzur içerisinde yaşadıkları konusunda açıklamalar yaparak asıl amacını bir kez daha gizleyerek ikili oynamaya devam eder. Bu açıklamanın gazetede yayımlanmasının ardından İstikbal gazetesinde “*Münevver bir genç*” imzasıyla “*Hrisantos Efendi'ye Açık Mektup*” başlıklı bir yazı yayımlanır. Faik Ahmet Barutçu tarafından kaleme alınan bu yazıda “*Evet, şüphesiz Trabzon'un Ermenistan'a katılmasına engel olmak için bütün varlığınıza çalıştınız. Bu uğurda velûd dehanızı sarf eylediniz. Fakat itiraf ediniz, bunu Türk'ün lehine değil, hayal edilen Pontus hükümetinin şerefine veya hiç değilse Venizelos'un menfaatine yaptınız.*”⁸⁹ denilir. Trabzon'a dönüşünde İngiltere'nin söz verdiği yardım sözünü neredeyse hiç yerine getirmedeğini gören Hrisantos daha önce de yaptığı üzere bölgenin Ermenilere verilmek istenildiğini, gerekirse Türklerle beraber Ermenilere karşı mücadele dileyebileceğini belirterek Türklerin sempatisini kazanmaya ve asıl maksadını gizlemeye çalışır⁹⁰. Mehmet Galip Bey'in çekingen ve içine kapanık

⁸⁹ İkdâm, 29 Kasım 1919'dan aktaran Mesut Çapa, **Faik Ahmet Barutçu**, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, Ekim 1998, s. 16.

⁹⁰ “*Avrupalılar bizi çifilik olarak görüyor ve bölücülük yapıyorlar. El ele vererek birlikte çalışalım.*” diyerek Türklerle samimi ve yakın görünmeye çalışan Hrisantos'un bu düşüncesine karşılık Harbiye Nezareti, 18 Kasım 1919 tarihinde gönderdiği cevabi yazıda Hrisantos'un Avrupa'da taleplerine cevap verecek bir makam bulamaması nedeniyle bu şekilde davrandığı ve samimiyetinden ciddi şekilde şüphe edildiği bildirilir. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Vesika No. 276-277, Sayı 11, Ankara, 1955.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bir yönetim sergilediği valilik görevi⁹¹ sırasında ortamdan son derece iyi faydalanan Hrisantos'a destek olanlar arasında Yunanistan kaynaklı olmak üzere bölgeye silah, cephane, Rum göçmen ve göçmen kılığında çeteciler ve personel getirmek için çaba harcayan sözde Kızılhaç görevlileri⁹², Etniki Eteryay'nın bir kolu gibi faaliyet gösteren Kordus mensupları ile Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu da bulunmaktadır. Esasında bu dönemde sadece yardım heyetleri değil bizzat kiliseler ve kiliselerde görev yapanlar da Ege ve Karadeniz bölgesinde bu işlerin içerisindeydiler ve kiliseler silah ve cephanenin saklandığı, bölgeler arasında silah sevkiyatının gerçekleştirildiği son derece stratejik noktalar olarak karşımıza çıkarlar. Örneğin aynı şekilde 8 Mayıs 1919 tarihinde Giresun bölgesine ilaç ve doktor getirdiği belirtilen Yunan Kızılhaç'ına ait gemide askerî malzeme ve silah bulunmaktadır⁹³. Gemiden indirilen silah ve cephaneyi Taşkışla (Bugünkü Ticaret Lisesi) bölgesine götüren Rumlar çok yakın zamanda Pontus devletinin de kurulacağı inancındadırlar. Rumların Yunan bayrakları altında ve özellikle "Gırnatacı Panayot" önderliğinde yaptıkları coşkun kutlamalar Giresunluların da tepkisini çeker. Bu durumu protesto edenlerin başında ise Dizdarzade Eşref Bey gelmektedir ve Işık gazetesinde 11 Mayıs 1919 tarihinde Rumların bu durumunu ve hükümetin ilgisizliğini protesto eden bir yazı kaleme alır ve "*Hükümetin vurdumduymazlığı bize Pontus bayrağını da maalesef tanıttı.*" der. Ayrıca Işık gazetesinin 25 Mayıs 1919 tarihli nüshasında Rumlara yönelik olarak da "*Mektebinizin penceresine Yunan bayrağı çekiyorsunuz. Bunu çeken ve çektiren Rum'dur. İndirmek görevi de Rumların elindedir. Böyle olduğunu ve o bayrağın Türklerin ne kadar tedirgin ettiğini bildiğiniz hâlde sizin Türk cemaatini kıskırtmanızı menfaatinize uygun bulmuyoruz. Bu durum başınızdakilerin iyi düşünmediğini gösteriyor. Şunu söylemek isteriz ki bu bayrağı kendi kendinize indirir, hiçbir görüş bildirmesenz iyi yapmış olursunuz. Yoksa emin olunuz ki Türk milleti maruz kaldığı hakaretin farkındadır.*"

⁹¹ Mehmet Galip Bey, Trabzon'daki valilik görevi sırasında bir yandan İstanbul'la problem yaşanmasını istemeyen, idare-i maslahat yapmaya çalışan, bir yandan da Ankara ile sıkıntı yaşamamak için her iki tarafı da idare eden bir yönetime müracaat edince tutuklanır ve hemen ardından göreve başlayan Haydar Bey ise bu görevine giderken Avrupa'dan yeni dönmekte olan Hrisantos'la bir vapur yolculuğu yapar ve Trabzon'a onunla beraber gelir.

⁹² Teoman Alpaslan, *age*, s. 243. Ayrıca bkz. Ömer Sami Coşar, **Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa; Topal Osman**, İstanbul, 1971, s. 13.

⁹³ Aynı durum İzmir bölgesinde de yaşanmış ve hastane veya Kızılhaç gemisi olduğu belirtilen gemilerden ilkyardım malzemeleri yerine silah sandıkları çıkmıştır. Özellikle İngiltere'nin büyük desteği altında İzmir bölgesine gelen ve hastaneler açan Yunanlıların doktor olarak getirdiği pek çok kişinin de daha sonra Yunanlı askeri personel oldukları anlaşılacaktır. Samih Nafiz Tansu, **Hüsamet'in Ertürk Anlatıyor; İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul, 1957, s. 310.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Türklüğü darılmak iyi değildir.” şeklinde bir yazı yayımlanır. Bu arada Karadeniz bölgesinde bulunan Fransızlar ve İngilizler de Pontusçulara destek olmakta, Karadeniz’de seyreden Fransız ve İngiliz gemileri de cesaret vermektedir. Hrisantos ise Pontus Cumhuriyeti yolunda Yunan gizli polis teşkilatıyla ve Albay Aleksandros ile çok yakın işbirliği içerisinde. Patrikhane’de bu konuyla ilgili olarak yapılan bir toplantıda faaliyetlerin Trabzon bölgesinde yoğunlaştırılması, denetlenmesi ve bir plana göre hareket edilmesi yönünde kararlar alınırken başta Rusya ve Yunanistan’dan ekonomik destek geldiği, Türklere karşı verilen mücadele 2580 Pontusçunun hayatını kaybettiği ve bu yüzden bölgeye acil yardımın ise derhâl yapılması gerektiği üzerinde tartışılır ve görüş birliğine varılır⁹⁴.

Milli Mücadelenin Sonu ve Hrisostomos-Hrisantos İkili

9 Aralık 1920 tarihine kadar Karadeniz bölgesindeki Pontus faaliyetleri konusunda etkili tedbirler Millî Mücadele devam ettiği için askerî güç sevk edilememesi nedeniyle alınamamakla beraber bu tarihte oluşturulan Merkez Ordusu Komutanlığı da Nurettin Paşa’ya verilir⁹⁵. Sorunun mümkün olduğunca kan dökülmeden halledilebilmesi için Pontus çetelerine teslim olmaları ve silahlarını teslim etmeleri için bir hafta süre verilir. Bu sürenin sonunda sadece Samsun ve Amasya bölgesinde 2.000 kadar silah toplanabilir. Sürenin dolmasının ardından Nurettin Paşa tarafından Pontusçulara bir ek süre daha verilir ve ardından da askerî tedbirlere başvurulacağı bildirilir⁹⁶. Bununla beraber ilk etapta uygulanan ise bölgedeki Rumların iç bölgelere sürgün edilmesidir. İnebolu’nun 9 Haziran 1921 günü Yunan gemileri tarafından bombalanmasının ardından Nurettin Paşa bu yönde bir karar alır⁹⁷;

⁹⁴ Polis Müdüriyet-i Umumisi tarafından Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 16 Ekim 1919 tarihli tahrirat; BOA. DH. KMS. 49–2/59.

⁹⁵ Raşit Metel, **TBMM Gizli Oturumlarında Sorunlar ve Görüşler (23 Nisan 1920–29 Ekim 1923)**, İstanbul, 1990, s. 367. Ayrıca bkz. Necati Fahri Taş, **Nurettin Paşa ve Tarihî Gerçekler**, İstanbul, 1997, s.111–146 ve “**Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor**”, *Yakın Tarihimiz*, Cilt II, İstanbul, 1962, s. 225–226.

⁹⁶ Merzifon Amerikan Koleji’nde Nurettin Paşa tarafından 16 Şubat 1921 tarihinde yapılan aramalarda okulun Pontusçular için gizli bir karargâh olduğu anlaşılır ve çok sayıda gizli belge, yemin metinleri, Yunanistan bayrağı, Pontus Cemiyeti ve kurulacak Pontus devleti hakkında belgeler ortaya çıkartılır. Ayrıca aynı okulda öğretmenlik yapan Zeki Bey’in de bu okulda okuyan Rum öğrenciler tarafından katledildikleri anlaşılır. Samsun Metropolit ve adamları bu sorundan ve üzerlerindeki baskıdan kurtulabilmek amacıyla İstanbul’a gider ve 27 Temmuz 1921 tarihli Saint Senoit toplantısına katılır, ardından da Atina’ya gider. Burada Yunanistan Başbakanı, İngiliz ve Amerikan büyükelçileriyle görüşmeler yapan Yermanos, onlardan destek ister.

⁹⁷ M. Rıza Serhadoğlu, *age*, s. 233.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

“...Merkez Ordusu bölgede zaten var olan hareketliliğe ivme kazandırdı. Bir yanda Pontusçu çeteler ile onlara yardımcı olan Rum köyleri ve Kızılhaç görevlileri, Merzifon koleji ve kiliseler, halkı millî direnişten soğutmaya çalışan yerli ve yabancı ajanlar; öte yanda askeri birlikler ile milis müfrezelerinden oluşan Merkez Ordusu, kolluk kuvvetleri ve dağınmış yerli çeteler. Bu ortamda hareketliliğe ivme kazandıran neden, Nurettin Paşa'nın bölgedeki Rum erkeklerini silahsızlandırarak iç Anadolu'ya nakletme girişimiydi. Ancak girişim başarıya ulaşamadı. Daha önce yalnızca yardım ve yataklık eden Rumlar bile silahlarıyla dağlara çıkıp Pontusçu çetelere katıldılar. Bünyan ve Sakarat dağlarını birer üs hâline getirdiler...”

Pontus sorununun bölgesel çözümlerle ve Topal Osman çetesi gibi faaliyetlerle çözülemeyeceğinin anlaşılmasından sonra TBMM tarafından Amasya İstiklâl Mahkemesi'ne görev verilir⁹⁸ ve “BMM hükümeti bu bastırma hareketinde hukuk anlayışına sadık kalabilmek, suçluların askeri birlikler tarafından katledildiği düşüncesini yıkmak amacıyla cezaların mutlaka BMM'nin olağanüstü mahkemeleri olan İstiklâl Mahkemesi'nce verilmesini istiyordu...”⁹⁹ Bu İstiklâl Mahkemesi tarafından yapılan duruşmalarda Pontusçu faaliyetlerde bulunanlar silah ve cephane bularak Yunan ideallerine hizmet etmek, gizli teşkilatlar tesis etmek ve buralara zorla veya gönüllü olarak üyeler temin etmek, yasadışı mahkemeler kurarak buralarda yargılamalarda bulunmak, ayrıca Trabzon merkezli ve Ordu, Giresun, Samsun (Canik), Sinop, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı içine alan Zonguldak'tan Batum'a kadar sahil hattında Pontus devleti kurmaya kalkışmak ve Paris merkezli Pontus Cemiyeti kanalıyla Anadolu'da faaliyette bulunmakla suçlanırlar. 1922 yılında mevcudu 20.000'e çıkartılan Merkez Ordusu tarafından başlatılan harekâta 10.886 çeteci zararsız hâle getirilir ve 11.188 asi de hayatını kaybeder¹⁰⁰. 7 Ağustos–10 Ekim 1921 tarihleri arasında devam eden duruşmalarda 174 Rum ve 3 Türk “memleketin bir kısmını ayırarak hükümet kurmak, teşvik etmek ve çete kurarak ahaliyi katil ile aynı zamanda asker kaçağı oldukları için vatanlarına ihanet ettiklerinden”¹⁰¹ idama mahkûm edilirken ülkeden kaçarak Yunanistan'a gitmiş olan Trabzon Metropolit Hrisantos, Giresun Metropolit Lavrentios ve Giresun Belediye Başkanı'nın oğlu ve Pontus girişimlerinin yurtdışındaki en önemli ismi Konstantinidis de

⁹⁸ Millî Mücadele ve hemen ardından Cumhuriyet Dönemi İstiklâl Mahkemeleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri I-II**, Ankara, 1975, s.118-124.

⁹⁹ Age, s. 121.

¹⁰⁰ Age, s. 121.

¹⁰¹ Age, s. 122.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

dâhil 74 kişi gıyaben idama mahkûm edilirler. Böylece Millî Mücadele'nin tam manasıyla bir ölüm-kalım savaşına girdiği dönemde Pontus meselesi de en azından bir süre bertaraf edilmiş olur.

9 Eylül 1922 günü Türk askeri birlikleri İzmir'e girdiklerinde Hrisostomos İzmir Metropolit'i olarak Aya Fotini Kilisesi'nde bulunmaktadır. İzmir'de yaşayan Yunanlı yöneticiler, kilise yöneticileri ve Rum ileri gelenleri şehirden kaçmaya başladıklarında Hrisostomos kaçma fırsatı elindeyken kiliseden ayrılmaz. O günün koşulları içerisinde belki de İngiliz denizciler vasıtasıyla veya cübbesini dahi çıkarmadan ve gönül rahatlığıyla gidebilecekken bile şehirden ve kiliseden ayrılmayı düşünmez. Bilinmeyen husus ise Hrisostomos'un şehirden ayrılmamasının sebebinin şehirdeki Rumları ve Yunanlıları yalnız bırakmamak mı, yoksa Türk askerinin şehre girmesini küçümsediğinden mi olduğudur. Öte yandan daha önce de İzmir'de görev yapan ve işgal öncesinde 17. Kolordu Komutanlığı ve Valilik görevlerini yerine getiren Nurettin Paşa da 10 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşa ile birlikte İzmir'e gelenler arasındadır ve Nurettin Paşa'nın şehre gelip Valilik görevini vekâleten almasının hemen ardından yaptığı ilk iş ise Hrisostomos'u ve bazı Yunanlıları makamına çağırmasıdır. Aya Fotini Kilisesi'ne giden görevliler tarafından Valilik makamına getirilen Hrisostomos burada Nurettin Paşa'nın huzuruna çıkartılır. Bu görüşme sonrasında binanın zemin katında alıkonulan Hrisostomos ve diğer Yunanlılarla ilgili olarak Nurettin Paşa, cellât Ali Ağa'yı çağırarak ona yapması gerekenler konusunda bir emir verir¹⁰². Hrisostomos'un tıpkı eski Dâhiliye Nazırı ve Peyam-ı Sabah gazetesi yazarı Ali Kemal Bey'in

¹⁰² Cellat Ali Ağa, Hrisostomos'un idamını şu sözlerle ifade eder; “*Papaz, muhafızların himayesinde bulunduğu yerden çıkarıldı ve idam hükmünün yerine getirileceği Namazgâh istikametinde yürümeye başlandı. Biz giderken peşimizdeki kalabalık da her dakika artıyor ve tehlikeli bir durum meydana geliyordu. Tam Yıkık Minare'nin yanına geldiğimiz zaman kalabalık had safhada idi ve bağrışmalar başlamıştı; ‘Bu gâvuru, bu Türk düşmanını, bu casusu nereye götürüyorsunuz? Bırakın da onun hesabını biz görelim.’ Gürültü gittikçe arttı ve kalabalık da üzerimize yürümeye başladı. Jandarmalar ise ne yapacaklarını şaşırılmışlar, galeyana gelenleri telsine çalışıyorlardı. Fakat nasıl olduysa oldu, kaşla göz arasında papaz birden ortadan kayboluverdi. ‘Ne oluyor ey ahali? Ne yapıyorsunuz? Bu yaptığınız doğru değil. Zaten kanun onun cezasını vermiş bulunuyor.’ demeye kalmadan Hrisostomos parça parça edildi ve cesedi de bir kenara fırlatılıverdi.” Nail Moralı da tıpkı Falih Rıfki Atay'ın Çankaya kitabında olduğu üzere kendi anılarında Nurettin Paşa'nın linç girişimlerinin sadece bu iki olayla sınırlı kalmadığını, İzmir'de avukat ve yazar Süreyya Bey'in de linç edilmesi gerektiği konusunda kendisine yakınmalarda bulunduğunu belirtir. Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Olayları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1973, s. 79 ve 1973 Temmuz ve Ağustos ayında Yeni Asır gazetesinde Şemsi Katıltan tarafından kaleme alınan hatıradan aktaran Bilge Umar, **age**, s. 313-316.*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

İzmit'te linç ettirilmesi gibi bu da hiçbir resmî soruşturma, dava ve mahkeme yapılmadan sadece Nurettin Paşa'nın inisiyatifiyle ve bu şekilde sonuçlandırılması uzun vadede Türk devleti için özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya kamuoyunda sert tepkiler oluşmasına neden olacaktır. Nurettin Paşa'nın son derece katı, fanatik, askerî adap ve terbiyeye uygun olmayan davranışları bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından Nutuk'ta da çok sert bir şekilde eleştirilir.

Asya-yı Suğra Cemiyeti'nin en uç ve fanatik üyelerinden birisi olan ve özellikle Ege Bölgesi'nin Anadolu coğrafyasından kopartılarak Büyük Yunanistan Krallığı'na dâhil edilmesi için çalışan, 15 Mayıs 1919 günü Yunan işgal kuvvetlerini limanda karşılayarak onları takdis eden, Yunan askerî gücünün İzmir'e gelmesinin ardından Yunanistan kralı Aleksandros'a kutlama telgrafı gönderen, işgalci Yunan birliklerine katılan gönüllü Yunanlı gençlerin ant içme töreninde hazır bulunan ve onları takdis eden, Fener Rum Patrikhanesi'nde Türklere karşı mücadele etmek amacıyla oluşturulan silahlı çetenin de üyesi olan Hrisostomos'un herhangi bir mahkemede ve hukuka uygun olarak yargılanması hâlinde alacağı ceza tartışmasız idam olacağından Nurettin Paşa'nın bu fevri hareketi bugün dahi Yunanistan'da tepki çekmeye devam etmektedir. Hâlen Atina'da bulunan heybetli bir Hrisostomos heykeli ise İzmir'e yönelik olarak dikilmiş durumdadır.

Millî Mücadele'nin kazanılmasının ardından Fener Rum Patrikhanesi'nde Patrik Meletios'u ziyaret eden ve onunla bir konuşma yapan gazeteci Behçet Kâmi'ye Meletios'un söylediği "*Mustafa Kemal Paşa bir gazidir. Yenilenlerin şanı yenilenleri başışlamakla olur.*" sözü Patrikhane'nin tarafgirliğini açıkça göstermesi bağlamında son derece önemlidir. Bu görüşme sonrasında Behçet Kâmi düşüncelerini şu sözlerle ifade eder ve Türk insanının klasik unutkanlığından şikâyet eder¹⁰³;

"...Papaz Efendi Rumlarla Rumluğun ne olduğunu unutmuş görünüyordu. Bizim de hiçbir şey bilmediğimizi sanıyordu. Patriğin bu politikasına şaşmadım. Fakat biraz merak ettiğimde öğrendim ki Rumların Türkiye'deki geçmişini iyi bilmeyen Türk halkı oldukça çok. Rumların geçmişte çıkardıkları olaylar eski tarihimizin sayfalarıyla birlikte unutulup gitmiş. Rumların hainliği söz konusu olunca biz yalnız ateşkesten (Mondros Mütarekesi) sonra mavi-beyaz renklere bulanana Yani'leri, Kosti'leri anımsamışız. Durum böyle değil.

¹⁰³ Gazeteci Behçet Kâmi'nin 1923 yılında yayımladığı Tarihimizde Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık isimli kitabından aktaran Yavuz Ercan, **Toplu Eserler-II, Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 332.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

İstanbul'da olsun, Anadolu'da olsun bu belalardan kurtulup temiz ve saf bir Türk yurdu kurmaya çalıştığımız şu sırada ne kadar doğru bir iş yaptığımızı yakından bilmemiz yararlıdır..."

Sonuç olarak Anadolu topraklarını kin ve fesatla besleyen, Anadolu topraklarında yaşayan azınlıkları kışkırtarak, tahrik ederek ve kandırarak Türklere karşı mücadele etmeleri için zorlayan İzmir'de Hrisostomos hiç de istenmeyen bir şekilde hayatını kaybederken Hrisantos da boş hayallerinin gerçekleşmeyeceğini gördüğü anda terk ettiği Anadolu'da gıyabında idama mahkûm edilerek; ancak geride acı ve gözyaşı bırakarak Atina'ya kaçar. Böylece 9 Eylül 1922 günü işgalci Yunan askerinin Ege'de son bulan, Behçet Kâmi'nin ifadesiyle "Anadolu'dan yırtık paçavralar gibi atıldıktan sonra"¹⁰⁴ hüsrarla biten macerası Anadolu coğrafyasında yeni bir sayfanın da açılacağına işaret eder¹⁰⁵;

"...9 Eylül günü İzmir'de denize dökülen görünüşte Yunan ordusu olsa da aslında İtilaf Devletleri yeniliyordu. Almanya'ya Wersay'ı imzalatmış, Avusturya'yı parçalamış, Bulgaristan'ı teslim almış ve Osmanlı Devleti'ne de Sevr'i imzalatmış olan İtilaf Devletleri Türk ulusunun karşısında boyun eğiyor, İngiliz prestiji büyük yara alıyordu. İzmir'de 9 Eylül günü emperyalizmin Türkiye'yi parçalamaya yönelik olan ihtirasi, Yunan Megali İdeası, Büyük Ermenistan hayali, İngiltere güdümünde Van Gölü'nün güneyinde Kuzey Irak'ta küçük bir Kürdistan krallığı hayalleri ve Haçlı ihtirasi denize dökülüyordu. Bu zafer Türkiye'nin bağımsızlığı ve tapusu olan Lozan'ı getirirken, Atatürk'e çağdaş uygarlığın değerleriyle donatılmış bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ni kurma yolunu açmıştır."

Sonuç

1920'li yıllarda Anadolu topraklarında başlatılan işgal sürecinin bir numaralı aktörleri olan kilise, Patrikhane, papazlar ve metropolitler ekmeğini yedikleri bu topraklara ve bu topraklarda beraber yaşadıkları Türk insanlarına yaptıkları bunca kötülük, kin ve garz dolu hareketlerden sonra tarih sahnesinden çekilmiş gibi görünmekle beraber gerçek hiç de öyle değildir. Oysa Yunanistan tarihine Küçük Asya Felaketi olarak geçen Anadolu serüveninden yaklaşık 18 yıl sonra 1940 yılında önce İtalya ve hemen ardından da Almanya'nın işgaline uğrayan Yunanistan'a büyük devlet olmanın gereklerini yerine getiren sadece Türkiye yardımcı olur ve dost elini

¹⁰⁴ Age, s. 331.

¹⁰⁵ Ergün Aybars, "İzmir'in Kurtuluşunun Düşündürdükleri", İşgalden Kurtuluşta İzmir, Cumhuriyet Özel Eki, 9 Eylül 2007, s. 60.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

uzatır¹⁰⁶. Buna rağmen yıllar sonra bütün bu yaşananları unutan ve görmezden gelen Yunanistan aynı girişimlere 1950’li yıllardan itibaren hız verir. 1974 yılına kadar Kıbrıs adasını kan gölüne çeviren Makarios’un adada Başpiskopos ve Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı düşünülecek olursa Megali İdea düşüncesinin ne pahasına olursa olsun devam ettirildiği de kolaylıkla anlaşılacaktır. Örneğin bugün gelinen noktada özellikle Trabzon ve çevresinde tereyağı tüketiminin yüksekliğinin neden olduğu hemoglobin artışını araştırmak gibi masum bir girişimle başlatılan çalışmanın esasında bölgede Pontus girişimine yönelik olduğunun daha sonra anlaşılması, özellikle başta Yunanistan, Kanada, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Almanya, İsviçre, Fransa olmak üzere dünyanın dört bir tarafında faaliyette bulunan 176 Pontus federasyonunun Türkiye’ye ve Karadeniz bölgesine yönelik yıkıcı girişimleri, bunlara ilaveten Patrikhane aracılığıyla çevre ve orman konusunda yapılan sempozyumların gizli hedeflerinin Pontus olduğunun bilinmesi bugün de aynı tehlikenin devam ettiğinin açık bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Kaynakları

a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. DH. İ. UM. E-63/49.

BOA. TFR. 1. SL/93/9219.

BOA. TFR. 1. SL/7/664.

BOA. TFR. 1. SL/10654.

BOA. TFR. 1. KNS / 8/740, BOA. TFR. 1. AS / 38/3711

BOA. TFR. 1. SL / 12405.

BOA. DH. E. UM. AYŞ.9/20.

BOA. DH. EUM. KLH. 4/34.

BOA. DH. SFR.98/306.

BOA. DH. KMS. 55/-1, 15.

BOA. DH. KMS. 49-2/59.

---

¹⁰⁶ İkinci Dünya Savaşı döneminde günde ortalama 3.000 kişinin açlıktan öldüğü Yunanistan’a her türlü insanî yardımda bulunan Türkiye ve bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ulvi Keser, **Yardım Et Komşu**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Ankara, 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

B- Süreli Yayınlar ve Ansiklopediler

Açıksöz

Yakın Tarihimiz

Volkan

Askeri Mecmua

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Yakın Tarihimiz

C- Basılı Kaynaklar

AKA İsmail, **Süvari Yüzbaşısı Ahmet (Ataman), Türk İstiklâl Harbi Esnasında Milli Mücadele**, İzmir, 1993.

AKLAN Hakan, **Fener Rum Patrikhanesi**, Ankara, 1999.

ALPASLAN Teoman, **Topal Osman Ağa**, Kum Saati Yay., İstanbul, 2007.

ATALAY Bülent, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908–1923)**, İstanbul, 2001.

AYNİ Mehmet Ali, **Milliyetçilik**, İstanbul, 1943.

AYBARS Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri I-II**, Ankara, 1975.

BARUTÇU Faik Ahmet, **Millî Mücadeleden Demokrasiye Siyasî Hatıralar**, 21. Yüzyıl Yay., İstanbul, 2001.

BAYAR Celal, **Ben de Yazdım**, Cilt V, İstanbul, 1997.

BERBER Engin, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak; İzmir (30 Ekim 1918–15 Mayıs 1919)**, İstanbul, 1999.

BERBER Engin, **Sancılı Yıllar**, İzmir 1918–1922.

COŞAR Ömer Sami, **Mustafa Kemal'in Muhafızı Osman Ağa; Topal Osman**, İstanbul, 1971.

ÇAPA Mesut ve Veysel Usta, **Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar**, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, 1995.

ÇAPA Mesut, **Faik Ahmet Barutçu**, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, Ekim 1998.

ERCAN Yavuz, **Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü**, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Ankara, 1986.

ERCAN Yavuz, **Toplu Eserler-II, Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- ERDEHA Kâmil, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, 1975.
- ERGÜL Teoman, **Kurtuluş Savaşı'nda Manisa**, Kebikeç Yay., Ankara, 2007.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, **Türk İstiklâl Harbi; Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Cilt I**, Ankara, 1962.
- GOLOĞLU Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.
- GÜVENDİK Hakkı, **Türk İstiklâl Harbi, Cilt II/I**, Ankara, 1963.
- HATİPOĞLU M. Murat, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı**, Ankara, 1988.
- KAYGUSUZ Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, Tifset Yay., İzmir, 1955.
- KESER Ulvi, **Yardım Et Komşu**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yay., Ankara, 2005.
- KİNROSS Patrick, **The Rebirth of a Nation**, Londra, 1964.
- KOCABAŞ Süleyman, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, İstanbul, 1988.
- MACAR Elçin, Yorgo Benlisoy, **Fener Patrikhanesi**, Ankara, 1996.
- METEL Raşit, **TBMM Gizli Oturumlarında Sorunlar ve Görüşler (23 Nisan 1920–29 Ekim 1923)**, İstanbul, 1990.
- ÖKTEM Haydar Rüştü, **Mütareke ve İşgal Anıları**, (Hazırlayan Zeki Arıkan), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- ÖZTOPRAK İzzet, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 2006.
- PARLAK Türkmen, **İşgalden Kurtuluşa I, Yunan Ege'ye Nasıl Geldi**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yay., İzmir, 1998.
- JAESCHKE Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1971.
- REFİK Ahmet, **Kafkas Yollarında**, İstanbul, 1919.
- SARIHAN Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt III**, Ankara, 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- SERHADOĞLU M. Rıza, **Savaşçı Doktorun İzinde; Kırım, Sarıkamış, Esaret Yılları ve Kurtuluş Savaşı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Haziran 2005.
- SONYEL Salahi R. **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt I**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1973.
- TAÇALAN Nurdoğan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken; Hasan Tahsin**, Aksoy Yay., İstanbul, 1998.
- TANSEL S. **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt I, Ankara, 1977, s. 85.
- TANSU Samih Nafiz, **Hüsamet'in Ertürk Anlatıyor; İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul, 1957.
- TAŞ Necati Fahri, **Nurettin Paşa ve Tarihî Gerçekler**, İstanbul, 1997.
- TBMM, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1327), Devre I, İçtima Senesi 3, Cilt VII**, TBMM Basımevi, Ankara, 1991.
- TBMM, **Pontus Meselesi**, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Yay., Ankara, 1922.
- TAŞ Necati Fahri, **Nurettin Paşa ve Tarihî Gerçekler**, İstanbul, 1997.
- TURAN Mustafa, **Yunan Mezalimi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- UMAR Bilge, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yay., Ankara, Haziran 1974.
- YÜCEER Saime, **Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)**, Uludağ Üniversitesi Kent Tarihi ve Araştırmaları Merkezi Yay., Bursa, 2005.

Ç- Makaleler

- AYBARS Ergün, **“İzmir'in Kurtuluşunun Düşündürdükleri”**, İşgalden Kurtuluşa İzmir, Cumhuriyet Özel Eki, 9 Eylül 2007, s. 60.
- ARIKAN Zeki, **“1922 İzmir Yangını ile İlgili Bir Rapor”**, Türk Kültürü, Sayı 316, Ankara, 1989, s. 459.
- BERBER Engin, **“Batı Anadolu Rumlarının Son Fedakârlığı ya da 9 Eylül 1922'yi Önleyemeyen Bir Askerî Yapılanma; Küçük Asya Savunma Örgütü”**, İşgalden Kurtuluşa İzmir, Cumhuriyet Gazetesi Özel Eki, 9 Eylül 2007, s. 64.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*